

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΤΟΣ Α'

30 ΜΑΙΟΥ 1877

ΤΕΥΧΟΣ 5

ΠΕΡΙ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΚΑΙ ΙΔΙΩΣ

ΠΕΡΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΑΛΟΚΩΣΤΑ *

Κύριοι,

"Ατοπος ἴσως καὶ ἀκαιρος, πιθανώτατα δὲ καὶ ἀδικαιολόγητος πάντῃ — τίς οἶδε! — θέλει φανῆ εἰς πολλοὺς ἐξ ὑμῶν ὁ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου περὶ ἑλληνος ποιητοῦ καὶ ἐλληνικῆς ποιήσεως λόγος, μετὰ τὸ χθὲς μόλις ἀντηχῆσαν ἐντεῦθεν, καὶ ἑναυλον βεβαίως ἐτι διαχέμενον, γενικὸν ἐκεῖνο καὶ φοβερὸν ἀνέθεμα κατὰ τῆς νέας ἐλληνικῆς ποιήσεως, ὅπερ μετὰ τοσαύτης ἐκαρύκευσεν εὐφυολογίας ὁ εἰσηγητὴς τῆς κρίσεως τοῦ δραματικοῦ διαγωνισμοῦ τοῦ ἡμετέρου συλλόγου, καὶ ὅπερ τοσοῦτον ἴσως εὐαρέστως ἤχησεν εἰς τὰ ὦτα τῶν εἴτε ἐξ ἀγνοίας εἴτε ἐκ προθέσεως ἐτοιμῶν νεκροπομπῶν τῆς νεαρᾶς ἡμῶν φιλολογίας. — «Πῶς;» θέλουσιν ἴτως ἀπορήσει καθ' ἑαυτοὺς πολλοὶ ἐξ ὑμῶν· «ἡμεῖς ἠκούσαμεν χθὲς, ὅτι ὄχι μόνον δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' οὐδὲ δύναται καὶ νῦν ὑπάρξῃ νεοελληνικὴ ποίησις· καὶ παρέρχεσαι σὺ σήμερον εἰς μέσον ἡμῶν, πρὶν ἢ καὶν ἐτι ἀπηχῆσῃ ἢ τοσοῦτον εὐφυῆς ἐκείνη προγραφή, πρὶν ἢ πως λησμονηθῇ τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο *Lasciate ogni speranza*, καὶ τόλμῃς νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃς, λέγων περὶ ποιήσεως ἐλληνικῆς καὶ περὶ ἑλληνος ποιητοῦ;

Ἀληθῶς, κύριοι· τόλμη βεβαίως καὶ τόλμη μεγάλη ἀπαιτεῖται, ὅπως ληθῇ τις πλέον πρὸς ὑμᾶς περὶ ποιητικῆς παρκαγωγῆς τῆς νέας Ἑλλάδος, μεθ' ὅσα πρὸ ὀλίγων μόλις ἡμερῶν ἠκούσατε ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ, μεθ' ὅσα πολλοὶ ἐξ ὑμῶν ἴσως, ἂν μὴ πάντες, ἐπιστεύσατε περὶ τῆς παντελοῦς ποιητικῆς στειρώσεως τῆς νέας ἐλληνικῆς γενεᾶς. Τοσοῦτον εὐπρόσωπος ὑπῆρξεν ἡ προγραφή, τοσοῦτον πείθουσα καὶ παρασύρουσα ἢ ἐτυμηγορία, τοσοῦτον

* Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὴν 22 Ἀπριλίου 1877.

οὔτε τυχαίᾳ ἐξ ἑαυτῶν οὔτε προσοχῆς ἀνάξια ὡς ἐκ τῆς κλήσεώς των τῶ ἐξενεγκόντα αὐτὴν δικαστικὰ χεῖλη.

Ἡ τόλμη ὅμως αὕτη εἶνε καθήκον ἐπιτακτικῶς ἐπιβαλλόμενον εἰς τὸν ἔχοντα τὴν τιμὴν νὰ ἀποτείνῃ τὴν στιγμὴν ταύτην πρὸς ὑμᾶς τὸν λόγον. Ὁ τοσάκις ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἀσχολήσατε τὴν εὐμενῆ ὑμῶν προσοχὴν περὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ποίησιν, ὁ τοσάκις ἐπικαλεσάμενος τὴν συμπάθειαν τῆς ὑμετέρας μνήμης ὑπὲρ τῶν ἀποιχομένων ἀηδόνων τοῦ νέου ἑλληνικοῦ Πικρασοῦ, ὁ συμμελετήσατε μεθ' ὑμῶν, ἐν ἑσῶ εὐαρέστῳ λήθης τῆς κώκλω ἡμῶν ἀρούσου τύρβης, τὰ ἔργα τῶν νέων Ἑλλήνων ποιητῶν, καὶ μετ' ἐθνικῆς ὑπερηφανείας ἀνακρουσῆσατε τὸν ἐν αὐτοῖς ποιητικὸν σπινθῆρα, νομίζετε καὶ σήμερον ὅτι ἱερὸν ἔχει καθήκον νὰ ἀποδείξῃ ὑμῖν, ὅτι οὔτε αὐτὸς ἐφικτασιολογεῖ λαλῶν, οὔτε ὑμεῖς φαντασμαγορίας ἠεροκτεθε ἀκούοντες περὶ ἑλληνικῆς ποιήσεως· χρέος δ' αὐτοῦ ἀπαράδεκτον φρονεῖ νὰ δικαιολογηθῇ πρὸς ὑμᾶς οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων, καὶ νὰ εἰς πείσῃ ὅτι δὲν ὑπέκλεπτε ταχυδακτυλουργῶν τὴν ὑμετέραν προσοχὴν, οὔτε περὶ ἀνυπόκριτων διελέγετο, οὔτ' ἐμυθολόγει περὶ νέας ἑλληνικῆς ποιήσεως, οὔτε, κριτικῶς μελέτας ἐπαγγελλόμενος, ἠνθίζεν ἐγκωμιαστικῶς τὸν λόγον, αἶον εὔνοος τις ἐπικηδεῖος πανηγυριστῆς ἢ ἐγκάθετος μετριοτήτων ἐπαινήτης.

Δὲν ὑπάρχει ποίησις ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι, οὔτε σικὰ οὔτε ἴχνος ποιήσεως, — ἠκούσατε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου πρὸ ὀλίγων μόλις ἑβδομάδων· εἰ δὲν ὑπάρχει οὔτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ ποίησις ἐν αὐτῇ, διότι· «ποιητῆς — εἶπον — ἀδύνατον εἶνε νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ ἐκτὸς μιᾶς οἰκασθῆποτε περιφρουρητῆς αὐτὸν ποιητικῆς ἀτμοσφαιρας», διότι τοιαύτη ἀτμοσφαῖρα ποιητικὴ δὲν ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι, διότι ἡ Ἑλλὰς εἶνε ξένη τοῦ βρασανίζουτος σήμερον τὰ λοιπὰ ἔθνη πνευματικοῦ σάλου, διότι ἡ Ἑλλὰς δὲν νοσεῖ τὴν νόσον τοῦ αἰῶνος, τούτῃστιν ἑλλειψιν καὶ δίψαν ἰδανικοῦ. — Τοιαῦτα εἰσιν ἐν συνόψει, ἀλλ' αὐτὰς ὅμως λέξεσιν, αἰ συνθηματικαὶ καὶ πως ἀόριστοι φράσεις, δι' ὧν, δίκην παπικοῦ χροσισμοῦ, προσγράφη μετὰ πολλῆς τῆς αὐταρκείας καὶ ἀπὸ καθέδρας οὕτως εἰπεῖν, σύσσωμος ἡ ποιητικὴ παραγωγικότης τῆς νέας Ἑλλάδος, ἀπεφουρήθη δὲ παντελῶς καὶ ἐξηνεμώθη πᾶσα καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ ποιητικῆ ἐλπίς.

Δὲν ἀνήκει βεβαίως εἰς ἐμὲ νὰ ὑπεροσπίσω κατὰ τῆς γενικῆς ταύτης καὶ συλλήθεδην ἐκφερομένης καταδίκης πάντας τοὺς ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος γράψαντας ἐν αὐτῇ στίχους ἢ ποιήματα, οὔτε ὑπὲρ πάντων αὐτῶν νὰ διεκδικήσω τὸ ποιητικὸν δίπλωμα. Ἐγὼ πρῶτος ἀναγνωρίζω, καὶ πολλάκις ἀπὸ τε τοῦ βήματος τούτου λαλῶν καὶ δημοσίᾳ γράφων, ὑπέδειξα τὸ ἔωλον καὶ πεζὸν πολλῶν ἐκ τῶν ποιητικῶφρων προϊόντων τῆς νεωτέρας ἡμῶν φιλολογίας. Μεγίστη ὅμως ὑπάρχει διάστασις μεταξύ τοιαύτης τινὸς ἐπὶ μέρους κατακρίσεως καὶ τῆς γενικῆς καὶ ἀνεξαιρέτου ἀρνήσεως πάντας

ποιητικότητας ἐν Ἑλλάδι· ἐτι δὲ μείζων ἢ ἀπὸ τῆς τοιαύτης καταδίκης ἀπόστασις τοῦ θεμελιούντος δῆθεν αὐτὴν ἀξιώματος, ὅτι οὔτε ὑπάρχει οὔτε δύναται νὰ ὑπάρξῃ ποίησις ἐν Ἑλλάδι, διότι δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῇ ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα.

Δὲν θέλω γὰρ ἐπιμείνω οὔτε ἐπιμένω εἰς τὴν φρασεολογικὴν τῆς καταδίκης ταύτης διατύπωσιν, καὶ τοι—ἐξομολογοῦμαι ταπεινῶς,—οὔτε τὴν περιβρέουσαν ἀτμοσφαῖραν εὐκόλως ἐννοῶ, οὔτε βλέπω τὸν βασανίζοντα τὰ λοιπὰ ἔθνη πνευματικὸν σάλλον, οὔτε γνωρίζω, ἢ ἤκουσά ποτε ὡς κοινωνικὴν νόσον τὴν ἔλλειψιν καὶ δίψαν ἰδανικοῦ, οὔτε ἐννοῶ πῶς ἐκ νόσου οἰαζομένη ποτε δύναται νὰ προέλθῃ παῖησις ἀξία τοῦ ὀνόματος, καὶ πῶς μάλιστα πρὸς παραγωγὴν ποιήσεως ἀπαιτεῖται οὐχὶ ὑπαρξίς ἀλλ' ἔλλειψις ἰδανικοῦ. Δὲν ἐπιμένω δὲ εἰς ἐξονύχισιν τῶν λεπτομερειῶν τούτων, διότι ὑποθέτω ὅτι πάσαι αὗται αἱ εὐήχοι φράσεις συνεφορήθησαν ἀπλῶς εἰς διακόσμησιν καὶ πράχειρον συνθηματικὴν ὑποστήριξιν τῆς φοβερᾶς ἐκείνης θανατικῆς καταδίκης, ἣτις ἀγνοῶ ἀληθῶς πόθεν καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν ἐξηνέχθη κατὰ πάσης ὁμοῦ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως, ὑπ' ἀνδρὸς μὲν εὐφραῦς, στηριχθεῖσα βίμως καὶ θεμελιωθεῖσα ἐπὶ ἀξιώματος αἰωρουμένου ἐν τῷ κενῷ καὶ στερουμένου παντὸς ἱστορικοῦ τε καὶ κριτικοῦ θεμελίου.

Θέλω ἀρκεσθῆ, κύριοι, εἰς τὴν οὐσίαν μόνον καὶ τὴν καθ' αὐτὸ ἐννοιαὴν τῆς φράσεως ἐκείνης, καὶ θέλω παρακαλέσει ὑμᾶς νὰ μοι παράσχῃτε στιγμῶν ὀλίγων εὐμενῆ προσοχὴν, ὅπως δι' ὀλίγων ἀποδείξω, ὅτι τὸ δῆθεν ἀξίωμα ἐκεῖνο: «Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ γεννηθῇ ποιητὴς ἐν μὴ ποιητικῇ ἀτμοσφαίρᾳ» εἶνε ψευδὲς ἀξίωμα, ὡς ψευδὴς ἐπίσης εἶνε ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα.

Οὐδέποτε ἴσως, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μέχρι τῶν νεωτέρων φιλοσόφων καὶ κριτικῶν, ἐξηνέχθη ἐπανκστατικωτέρα κατὰ τῶν ἀνακλαιοτέρων θεσμῶν τῆς αἰσθητικῆς ἐπιστήμης ἀρχή, ἢ τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητος μήτηρ τοῦ ποιητοῦ εἶνε ποιητικὴ τις ἀτμοσφαῖρα, ὅτι ἡ ποιητικὴ μεγαλοφυΐα ἢ τὸ ποιητικὸν τάλαντον δὲν εἶνε ἐγγενὴ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ, καὶ αἰσθεῖ μερὶς τις τοῦ θεοῦ καὶ αἰωνίου πνεύματος, ἀλλ' ἀποτέλεσμα ξένης καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως, φύτρα σπόρου κοινωνικοῦ, ἀντήχησις, αὕτως εἶπεῖν, τοιούτου ἢ τοιούτου κοινωνικοῦ σάλλου. Πάντες δὲ τοῦναντίον οἱ περὶ τὴν αἰσθητικὴν ἐπιστήμην ἀσχοληθέντες, πάντες οἱ περὶ τέχνης καὶ καλοῦ φιλοσοφήσαντες ὁμοφώνως παραδέχονται, ὅτι πρῶτον καὶ κύριον τοῦ ποιητοῦ προσόν εἶνε ἡ ἔμπνευσις, ὁ ἐγγενὴς ἐκεῖνος σπινθήρ, οὗτινος ἀνομοίως ἔλαχον παρὰ τῆς φύσεως οἱ θνητοί, ἢ μυστηριώδης ἐκείνη καὶ ἀνεξήγητος δύναμις τοῦ αἰσθάνεσθαι ὅ,τι πάντες αἰσθάνονται, τοῦ ἐκπροσωπεῖν πάσαν ἀνθρωπίνην καρδίαν καὶ ἀνταποδίδειν ὅ,τι αἰσθάνονται μὲν ἴσως, ἀλλ' ἀδυνατοῦσι καὶ νὰ ἐκφράσωσιν οἱ πολλοί. Ὅπως δὲ ποτε δὲ καὶ ἂν κληθῇ ἡ μυστηριώδης αὕτη δύναμις, εἴτε Μοῦσα ὀνομασθῇ, ἢ ἔμπνευσις, ἢ ἐνθουσιασμός, εἴτε ἀπο-

κάλυψις ἢ θεία χάρις, βέβαιον εἶνε πάντοτε καὶ πάσης συζητήσεως ὑπέρτερον, ὅτι ἢ κατ' ἐξοχὴν ὑποκειμενικὴ τῶν ὠραίων τεχνῶν, ἢ ποίησις, ἔδραν αὐτῆς ἔχει καὶ πηγὴν τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ποιητοῦ, μάτην δὲ ἤθελε ζητήσῃ αὐτὴν ἔξωθεν ὁ ἔσωθεν πτωχός, καὶ μάτην ἤθελε μοχθήσῃ ἀντλῶν ποιητικὰς ἐμπνεύσεις ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ὁ ἔχων περὶ τὴν διάνοιαν, χαμαιπετῆ τὴν φαντασίαν, τὴν καρδίαν ῥιγοῦσαν ἐκ ποιητικῆς ἀναμίας, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ταπεινὴν ἐκ φύσεως καὶ κοινὴν.

Ὡς ἔως ὀλοκλήρους ἠδυνάμην, κύριοι, νὰ ἀπασχολήσω ὑμᾶς, μαρτύρια τῶν λόγων μου ἐπικαλούμενος, καὶ παραθέσεις ἐκ τε τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ὁρμαθίζων εἰς ὑποστήριξιν αὐτῶν. Θέλω ὅμως ἀρκεσθῆ εἰς δύο μόνους ἀλλὰ μεγάλους τῆς ἀρχαιότητος ἀνδρες, εἰς τοὺς γίγαντας ἐκείνους τῆς φιλοσοφίας, οἵτινες καὶ σήμερον ἔτι, μετὰ χιλιετηρίδων πάροδον, ἀποτελοῦσι τοὺς δύο πόλους τοῦ ἔξουτος, περὶ ὧν ἐξακολουθεῖ στρεφομένη ἡ νεωτέρα φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη.

Ὁ μέγας τοῦ Σικράτους μαθητῆς, ὁ προγράψας ἐκ τῆς ἰδανικῆς τοῦ Πολιτείας τοὺς ποιητάς, εἰς ἄντα ἀνωφελεῖ καὶ ἐπικίνδυνα, δὲν ἐδίστασεν ὅμως νὰ ὀνομάσῃ αὐτοὺς θεῖους ¹. Δὲν ποιοῦσι, λέγει, οἱ ποιηταὶ σοφία, ἀλλὰ φύσει τιμὴ καὶ ἐνθουσιάζοντες, ὥσπερ οἱ θεομάντεις καὶ οἱ χρησμοδοί ². Θεία, κατ' αὐτὸν μανία καὶ Μουσῶν κατοκορή, ὡς τὴν ἀποκαλεῖ, εἶνε τῆς ποιήσεως παραγωγός, καταλαυβάνουσα ἀπαλήν καὶ ἄβατον ψυχὴν, ἐγείρουσα καὶ ἐκβακχεύουσα αὐτήν· καὶ ματαιοπονοῦντα κηρύττει ἐκεῖνον, ὅστις ἄνευ μανίας Μουσῶν ἐπὶ ποιητικὰς θύρας ἀφίκεται ³. Λεπτομερέστερον δὲ, καὶ μετὰ τῆς ἀμυγῆτος ἐκείνης διαλεκτικῆς χάριτος, ἥτις ἰδιάζει αὐτῷ, λαλεῖ περὶ τοῦ πράγματος ὁ Πλάτων ἐν Ἰωνί ⁴. Θεία, λέγει, δύναμις, κινεῖ τοὺς ποιητάς, «ὥσπερ ἐν τῇ λίθῳ, ἣν Ἐρμιπίδης μὲν Μαγνήτιν ὀνόμασεν, οἱ δὲ πολλοὶ Ἑρακλείων· καὶ γὰρ αὕτη ἡ λίθος οὐ μόνον αὐτοῦς τοὺς δακτυλίους ἄγει τοὺς σιδηροῦς, ἀλλὰ καὶ δύναμιν ἐντίθησι τοῖς δακτυλίοις, ὥστ' αὐτὸ δύνασθαι ταῦτόν τοῦτο ποιεῖν, ὅπερ ἡ λίθος, ἄλλους ἄγειν δακτυλίους, ὥστ' ἐνίοτε ὁρμαθὸς μακρὸς πᾶν σιδηρίων καὶ δακτυλίων ἐξ ἀλλήλων ἤρτηται· πᾶσι δὲ τούτοις ἐξ ἐκείνης τῆς λίθου ἡ δύναμις ἀνήρτηται. Οὕτω δὲ καὶ ἡ Μοῦσα ἐνθέου μὲν ποιεῖ αὐτῆ, διὰ δὲ τῶν ἐνθέων τούτων ἄλλων ἐνθουσιαζόντων ὁρμαθὸς ἐξαρτάται.» Ἐξοχωτάτη ἀληθῶς εἰκὼν τῆς ἐπὶ τοὺς πολλοὺς ἐπιδράσεως τῶν ποιητῶν, καὶ ἀπροσμάχητος ἀνάγκη τῆς ψευδοῦς ἐκείνης θεωρίας, ὅτι αἱ κοινωνίαι τούναντίον γεννῶσι καὶ διαμορφοῦσι τοιοῦτους ἢ τοιοῦτους τοὺς ποιητάς. Ἄλλ' ἂν μὴ διακόψωμεν τὸν Πλάτωνα: «Πάντες, ἐξακολουθεῖ, οἵτε τῶν ἐπῶν ποιηταὶ οἱ ἀγαθοὶ οὐκ ἐκ τέχνης ἀλλ' ἐνθεοὶ ὄντες καὶ κατεχόμενοι πάντα ταῦτα τὰ καλὰ λέγουσι ποιήματα, καὶ οἱ μελοποιοὶ οἱ ἀγαθοὶ ὡσκότως, ὥσπερ οἱ κορυδαυτιῶντες οὐκ ἔμφρονες ὄντες ὀρχοῦνται, οὕτω καὶ οἱ μελοποιοὶ οὐκ ἔμφρονες ὄντες τὰ καλὰ μέλη

1 Μένων, 90.—2 Ἀπολογ. 22.—3 Φαίδρ. 245.—4 533, 535.

ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐπειδὴν ἐμβῶσιν εἰς τὴν ἁρμονίαν καὶ εἰς τὸν ῥυθμὸν καὶ βακχεύουσι καὶ κατεχόμενοι, ὥσπερ αἱ βάκχαι ἀρύσσονται ἐκ τῶν ποταμῶν μέλι καὶ γάλα κατεχόμενοι, ἔμφρονες δὲ οὐσαι οὐ, καὶ τῶν μελοποιῶν ἡ ψυχὴ τοῦτο ἐργάζεται, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσι· λέγουσι γὰρ δήπουθεν πρὸς ἡμᾶς οἱ ποιηταί, ὅτι ἀπὸ κρηνῶν μελιρρύτων ἐκ Μουσῶν κήπων τινῶν καὶ ναπῶν δρεπόμενοι τὰ μέλη ἡμῖν φέρουσιν ὡς περ αἱ μέλιτται, καὶ αὐτοὶ οὕτω πετόμενοι· καὶ ἀληθῆ λέγουσι· καῦρον γὰρ χρῆμα ποιητῆς ἐστὶ καὶ πτηνὸν καὶ ἱερὸν, καὶ οὐ πρότερον οἶός τε παιεῖν, πρὶν ἂν ἔνθεός τε γένηται καὶ ἔκφρων καὶ ὁ νοῦς μηκέτι ἐν αὐτῷ ἐνῆ· ἕως δ' ἂν τοῦτί ἔχη τὸ κτήμα, ἀδύνατος πᾶς ποιεῖν ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ χρησιμῶδεῖν. . . . Διὰ ταῦτα δὲ ὁ θεός, ἐξαιρούμενος τούτων τὸν νοῦν, τούτοις χρῆται ὑπηρεταῖς καὶ τοῖς χρησιμῶδοις καὶ τοῖς μάγτεσι τοῖς θείοις, ἵνα ἡμεῖς οἱ ἀκούοντες εἰδῶμεν, ὅτι οὐχ οὗτοί εἰσιν οἱ ταῦτα λέγοντες οὕτω πολλοῦ ἄξια, οἷς νοῦς μὴ πάρεστιν, ἀλλ' ὁ θεός αὐτός ἐστὶν ὁ λέγων, διὰ τούτων δὲ φθέγγεται πρὸς ἡμᾶς. Μέγιστον δὲ τεκμήριον τῷ λόγῳ Τύννιχος ὁ Χαλκιδεὺς, ὅς ἄλλο μὲν οὐδὲν πώποτε ἐποίησε ποίημα, ὅτου τις ἂν ἀξιῶσαι μνησθῆναι, τὸν δὲ παῖωνα, ὃν πάντες ἄδουσι, σχεδὸν τι πάντων μελῶν κάλλιστον, ἀτεχνῶς, ὅπερ αὐτός λέγει, εὖρημά τι Μαισᾶν. Ἐν τούτῳ γὰρ δὴ μάλιστα μοι δοκεῖ ὁ θεός ἐνδείξασθαι ἡμῖν, ἵνα μὴ δισταζώμεν, ὅτι οὐκ ἀνθρώπινά ἐστι τὰ καλὰ ταῦτα ποιήματα οὐδὲ ἀνθρώπων, ἀλλὰ θεῶν καὶ θεῶν, οἱ δὲ ποιηταί οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἐρμηνεῖς εἰσι τῶν θεῶν.»

Ὁ θεός λοιπὸν γεννᾷ καὶ ὁ θεός ἐμπνέει τοὺς ποιητάς, κατὰ τὸν Πλάτωνα, οὐχὶ δὲ ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη κοινωνία, οὔτε ἡ ἄλλη ἄλλως καὶ ἀλλοχόου ἀτμοσφαιρα αὐτῆς. Ἐνθεον τὸν ποιητὴν ἀνακηρύττει ὁ ἀθηναῖος φιλόσοφος, ἐνθεον δ' ἐπίσης τὴν ποίησιν ὁ σταγειρίτης Ἀριστοτέλης¹. Ἄς ἐκλάβωσι τὸν θεὸν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ὅπως θέλωσιν οἱ ἀνθρωπινώτερα τὰ πάντα ἐκλαμβάνοντες, ἄς ὑπολάβωσι τὴν ἐνθεον μανίαν ὅπως ἀρέσκωνται, ἄς ἐννοήσωσιν ὡς Μοῦσαν ὅ,τι ἂν προαιρῶνται· δὲν θὰ κατορθώσωσιν ὅμως οὔτε δύναται νὰ ἐννοήσωσιν ὑπὸ πάντα ταῦτα ποιητικὴν τινὰ κοινωνικὴν ἀτμοσφαῖραν, δηλαδὴ ἐπίδρασιν ἀνθρώπων ἐπ' ἀνθρώπους, ἐπιρροὴν περιστάσεων καὶ γεγονότων καθημερινῶν καὶ ἀνθρωπίνων. Ταῦτα μὲν ἀνθρώπινα καὶ ἀνθρώπων, λέγει ὁ Πλάτων, ἡ δὲ πᾶσις θεῖα καὶ θεῶν. Τὸ θεῖον δὲ τοῦτο τῆς ποιήσεως εἶνε αὐτός ἐκεῖνος ὁ ἐκ τῆς ἀενάου ἐστίας τοῦ θεοῦ πυρός καὶ φωτός ἐκπεμπόμενος σπινθήρ καὶ θεῖα ἐμπνεύσει καταβλίνων καὶ κατασκηνῶν ἐν ἐκλεκτῇ καὶ προνομιούχῳ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ. Δὲν εἶνε ἐπίδρασις τῆς ἕξωθεν κοινωνίας, τῆς χαμαιζήλου συνήθως καὶ χαμαιπεταῦς, τῆς πεζῆς καὶ πλήρους ἀδυναμιῶν καὶ ἐλαττωμάτων. Δὲν δημιουργεῖ οὔτε πλάττει ποιητάς οἳαδήποτε κοινωνία, οἷονεὶ θερμὴ τις ὑελοστεγῆς, διότι οἱ ποιηταί δὲν εἶνε τεχνητὰ προϊόντα ὑελοφράκτων φυτοκομείων· διότι ὁ ποιη-

¹ Ῥητορ. Γ', 7.

τῆς γεννᾶται ἀλλὰ δὲν γίνεται, nascitur non fit, ὡς ἔλεγε παραδόξως ὁ ἐν τοιαύτῃ τινὶ ποιητικῇ δῆθεν ἀτμοσφαίρᾳ ταχθεὶς, ἀλλ' οὐδέποτε ἐν τούτοις ἀληθῆς ποιητῆς γενόμενος, 'Οράτιος' διότι οὐδεὶς ποτε γίνεται ποιητῆς, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ποιητικωτάτῃ γεννηθεὶς κοινωνίᾳ,

S' il ne sent point du ciel l' influence secrète,
Si son astre en naissant ne l' a formé poète,

ὡς λέγει ὁ ἐν ὁμοίᾳ γεννηθεὶς ἀτμοσφαίρας, ἀλλὰ κριτικὸς μᾶλλον ἢ ποιη-
τῆς γενόμενος Boileau,

Τὸ ἀμετάπτωτον τοῦτο καὶ ἀναλλοίωτον ζῴωμα ἀνωμολόγησαν καὶ ἀνε-
κῆρυξαν πάντες οἱ τῶν νεωτέρων χρόνων αἰσθητικοὶ φιλόσοφοι καὶ κριτικοί,
μικροὶ καὶ μεγάλοι, μᾶλλον ἢ ἦτιον διάσημοι, ὀλοκλήρους δὲ ὄρας ἠδυνά-
μην ν' ἀπασχολήσω ὑμεῖς, ἀναγινώσκων ποῖα καὶ πόσα εἶπον ὁ Fichte καὶ ὁ
Hegel, ὁ Carrière καὶ ὁ Fischer, ὁ Lénéque καὶ εἴτις ἄλλος, πρὸς ἀπόδειξιν
τῆς ἐνδιαθέτου καὶ ψυχικῆς πηγῆς τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας. Οὐδεὶς αὐτῶν
ἐφαντάσθη ποτὲ οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῇ, ὅτι αἱ κοινωνίαι γεννῶσι
τοὺς ἀληθεῖς ποιητὰς, ὅπως οἱ καστανεῶνες τοὺς ἀμκανίτας μετὰ τὰς βρο-
χὰς τοῦ φθινοπώρου.

Παρορμᾶ ἴσως ἐνίοτε εἰς ποιητικὴν παραγωγὴν ἢ εὐνοῦς τῇ ποιᾷται ἀτμο-
σφαίρα, καὶ ἐνθαρρύνει εἰς ἔσμα φιλόμουσον κοινόν. Τοιαύτης ὁμοῦ παρορ-
μῆσεως ἀνάγκη ἔχουσι οὐχὶ οἱ ἀληθεῖς ποιηταί, οἱ λαχόντες τὴν μαγνη-
τικὴν ἐκείνην δύναμιν τοῦ Πλάτωνος καὶ αὐτομάτως αὐτὴν μεταδίδοντες, οἱ
ψάλλοντες διότι ὀφείλουσι νὰ ψάλλωσι, οἱ γράφοντες διότι ἀνάγκη αἰσθά-
νοῦνται πρὸς τοῦτο ἐνδόμυχον· ἀλλὰ οἱ ποιηταὶ οἱ ψευδεῖς, οἱ μὲν γεννόμενοι
καὶ ἀναπτυσσόμενοι ἐν ὑπκίθρῳ ἀλλ' ἐν ὑελοφράκτῳ φυτακομείῳ, οἱ ποιῶντες
ἐπὶ σκοπῷ χειροκροτημάτων καὶ πανηγυρισμῶν, οἱ ἀπαθλέποντες εἰς ἀμει-
βὰς καὶ εἰς ἐκδότας, οἱ θέλοντες νὰ ἀργυροκοπήσωσι τὸ πενιχρὸν αὐτῶν τά-
λαντον. Ἐκεῖνοι μὲν, οἱ ἀληθεῖς καὶ ἐξ ἐκυτῶν ποιηταί, ψάλλουσιν «ὡς
Μοῦσ' ἐδίδαξε, Διὸς παῖς,» ὡς λέγει ὁ Ὀμηρος, διότι

est Deus in illis . . .
impetus hic sacrae semina mentis habet,

κατὰ τὸν Ὀβιδίον. Ἀδιχφοροῦσιν ἂν εἰς ποιητικὸν κοινόν ἀποτείνονται, δὲν τοῖς
μέλει ἂν θέλουσιν εὐφραμῆθῃ, καὶ λέγουσι βεβαίως, ὡς ὁ ψάλτης τοῦ Goethe:

Ich singe wie der Vogel singt
der in den Zweigen wohnt;
das Lied, das aus der Kehle dringt
ist Lohn, der reichlich lohnet.

τοιαύται :

Ψάλλω κ' ἐγὼ ὡς τὸ πτηνόν
ψάλλει ἐντὸς τῶν κλάδων,
καὶ ἐπαθλὸν μου ἱκανόν
τὸ ἔσμα ἔχω ἔδων.

Οἱ ἄλλοι δὲ, οἱ πρὸς τὰς διαθέσεις τῆς κύκλω κοινωνίας ἀπομόζοντες τὴν λύραν των, οἱ ἄθλων γλιχόμενοι καὶ ἀμοιβῶν, οἱ ζητοῦντες νὰ θερμάνωσιν ἔξωθεν τὴν ψυχρὰν αὐτῶν καρδίαν, εἰσι ψευδεῖς καὶ κατὰ συνθήκην ποιηταί· καὶ ἢ θωπεύουσιν ἀναγκαίως ἵνα θωπευθῶσιν, ἢ φωνάζουσι τὸν κεντρίον ὅπως προξενήσωσιν ἐντύπωσιν, καὶ χειρονομοῦσι βιαίως καὶ μορφάζουσι ἀσχημάτως, χαριζόμενοι τοῖς πολλοῖς, ὅπως γεννήσωσι πάταγον, καὶ εὐχαριστήσωσι τῷ ὄχλῳ.

Ἄλλο καὶ πάντῃ διάφορον εἶνε τὸ ζήτημα, ὅτι αἱ κοινωνικαὶ περιστάσεις ἐπηρεάζουσι βεβαίως τὴν ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν τῆς ποιητικῆς δυνάμεως, μορφοῦσι δὲ ἐνίοτε τοιαύτην μᾶλλον ἢ τοιαύτην τὴν ποιητικὴν παραγωγὴν· δὲν γεννῶσιν ὅμως αὐταὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν πηγὴν αὐτῆς, τὸ ποιητικὸν τουτέστι τάλαντον, ὅπερ ἀνήκει, ὡς προείπομεν, εἰς ἄλλον, ὑπέρτερον καὶ ἰδανικὸν κόσμον, τὸν κόσμον τοῦ θεῖου καὶ τῆς θείας ἡμῶν ψυχῆς. Καὶ αὕτη δὲ ἢ ἐπὶ τὴν ποιητικὴν παραγωγὴν ἐπίδρασις τῆς κοινωνίας ἐγένετο συνήθως, ὅσάκις ἐγένετο, πρὸς βλάβην μᾶλλον ἢ πρὸς ὄφελος τῆς συγχρόνου ἀληθοῦς ποιήσεως, καὶ ἐλαττώματα μᾶλλον ἢ ἀρετὰς ἐπροίκισε τοὺς ποιητὰς ἐκείνους, ὅσοι ἐκάντες ἢ ἄκοντες ὑπέστησαν αὐτήν. Ἔστω δὲ πρόχειρον ἐν ἄλλῳ μέγα τῶν λόγων μου παράδειγμα, ὁ ἀμίμητος τῆς Ἀγγλίας δραματικὸς Shakespeare. Δύο χωριστοὶ οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἀποτόμως διακρινόμενου ποιηταὶ συνενοῦνται ἐν τῷ ποιητῇ τοῦ *Macbeth* καὶ τοῦ *King Lear*. Ὁ εἰς μέγας, ὑψηλός, αἰώνιος, αἰρόμενος ὑπὲρ ἅνω παντός χρόνου καὶ τόπου, οὐδεμίαν ἔχων ἐθνικότητα καὶ οὐδενὸς σύγχρονος, ποιητῆς αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος του, ἀλλὰ πάντος αἰῶνος, ἢ ὡς λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ ἐχθρός του μὲν πολλάκις καὶ φθονητῆς νομισθεὶς, ἀληθῆς δ' ὅμως καὶ πεφωτισμένος ἐκτιμητῆς του Ben Jonson. Ὁ ποιητῆς οὗτος εἶνε ὁ ἀληθῆς καὶ μέγας Shakespeare, ὁ ἔνθεος, ὁ τὴν ἰσχυρὰν τῆς ψυχῆς του ἀκούων φωνὴν, καὶ αὐτὴν εἰς τὸν κόσμον φθεγγόμενος, ὁ πρὸς τὸ θεῖον τῆς ποιητικῆς ἀποκαλύψεως φέγγος ἀπενίζων τὸ βλέμμα καὶ αὐτὸ ἀντανατέλλων εἰς τῶν θαυμαστῶν του τὸν ὄμιλον. Ὁ ἄλλος εἶνε τοῦ πτωχοῦ καὶ πλάνητος ἠθοποιοῦ ὁ σύντροφος, ὁ ἀνάγκην ἔχων, χάριν τοῦ χρηματίου, νὰ κολακεύῃ τὰς προστύχους ὑδέξεις τοῦ συγχρόνου κοινού, ὁ τῆς διεφθαρμένης καὶ μεμολυσμένης κοινωνικῆς του ἀτμοσφαιρας τὴν ἐπιρροὴν ὑφιστάμενος, ὁ τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς ἀνθρώποις δουλεύων ποιητῆς, ὁ βωμολοχῶν καὶ ληκυθίζων, ὁ «ἐκὼν ἀέκοντι θυμῷ» πλάττων σκηναὶς καπηλείων καὶ χαμαιτυπείων, ὁ περὶ αἵματα διατρίβων καὶ ἀγχόνας καὶ φόνους, ἵνα τοῖς πολλοῖς ἀρέσῃ, *ut turba miretur*. Καὶ οἱ πολλοὶ μὲν τότε, ἢ σύγχρονος τοῦ Shakespeare *turba*, ἐθαύμαζον ταῦτα καὶ ταῦτα ἐχειροκρότου, δὲν κατενόουν ὅμως οὔτε ἠσθάνοντο τὰς ἀφθίτους καὶ ἀπαραφθόρους καλλονὰς τῆς ποιήσεως τοῦ ἄλλου ἐκείνου, τοῦ πρώτου Shakespeare, τὰς ἐκ τῶν μυχῶν τῆς καρδίας καὶ τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ πηγάζουσας, τὰς συναποτελούσας τὸν μέγαν καὶ ἀνέφικτον ποιητὴν, αἰτίνας ἐπὶ δύο

δλους αἰῶνας ἀγνώριστοι καὶ ἀνεκτίμητοι εἰς τοὺς πολλοὺς, μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος ἤρξαντο ἐκτιμῶμεναι, ὅτε ὁ Schlegel ἰδίως καὶ ὁ Tietz κατέστησαν κοινὸν τῶν θεάτρων καὶ τῆς φιλολογίας κειμήλιον τὰ δράματα τοῦ κύκλου τῆς Ἀθῶνος. Τοῦτο δέ, ὁ μυστηριώδης αὐτοῦ καὶ παράδοξος μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, ἀληθῆς ὁμως καὶ εὐεξήγητος κατὰ βάθος, δυστηρὸς τῆς δραματικῆς τοῦ Shakespeare παραγωγικότητος εἶνε ἡ μεγίστη ἕως ἀφῆρμή τῆς μέχρι καὶ σήμερον ψευδοῦς κριτικῆς ἐκτιμήσεως τοῦ ποιητοῦ, ἀποκλινούσης πολλάκις ἔνθεν μὲν εἰς ὑπερβολικὸν καὶ ἀπόλυτον πανηγυρισμὸν, ἔνθεν δὲ εἰς ἀδίκον καὶ ἀκαταλόγιστον κατάκρισιν.

Ὅμοια παραδείγματα παρέχει παντὸς ἔθνους ἡ φιλολογικὴ ἱστορία, μακρὰ δὲ ἤθελεν ἀποβῆ ἡ καὶ ἐπιτόλαιος αὐτῶν ἀπαρίθμησις. Ἀρκέτω μοι μόνον καὶ ὑπομνήσω ταῦς ἕστω καὶ μικρὸν περὶ τὰς νεωτέρας φιλολογίας σπουδάσαντας, ὅτι ἡ ἀμουσοτάτη τῶν κοινωνιῶν προήγαγε τὸν Μίλτων καὶ ἡ βδέλυρωτάτη τὸν Dante, καὶ ὅτι ὁ ποιητικώτατος δῆθεν αἰὼν τοῦ 18' Λουδοβίκου οὐδένα ἄλλον ἀληθινὸν ἐγέννησε ποιητὴν πλὴν τοῦ κωμωδοποιοῦ Molière, καὶ εἰς αὐτὸν δὲ δὲν ἐνέπνευσε βεβαίως οὔτε τὸν Tartuffe οὔτε τὸν Misanthrope οὔτε τὸν Avare, τὰ αἰώνια ταῦτα κτήματα παντὸς καιροῦ καὶ παντὸς τόπου, τὰ ἐκ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ ποιητοῦ, χωρὶς τινος ἕξωθεν ἐπιδράσεως καὶ μεσιτείας τεχθέντα, ἀλλὰ τὰς Fourberies de Scapin, τὸν Médecin malgré lui, τὸν Amphitryon, τὴν Psyché, τὴν Mélite, τὴν Pastorale Comique, καὶ ἄλλα ἄλλα τῶν ἔργων τοῦ διαστῆζει σήμερον ἡ κριτικὴ καὶ παραδεχθῆ ὡς παρὰ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ γεγραμμένα.

Ἰκανὰ ταῦτα, κύριοι, καὶ πλείονα ἕως τῶν δεόντων περὶ τοῦ πρώτου ἐκείνου ψευδοῦς ἀξιώματος, ὅτι γεννήτωρ τοῦ ποιητοῦ εἶνε ἡ κοινωνία. Ἐπιτρέψατέ μοι νῦν, ὅπως περᾶνω τὸ πέραν ἕως τοῦ πρέποντος ἐκταθὲν προοίμιον τοῦ κυρίου μου λόγου, καὶ προσθέτω ἔτι ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ δευτέρου, ψευδοῦς ἐπίσης ἰσχυρισμοῦ, καθ' ὃν ἐν τῇ σήμερον Ἑλλάδι οὐδεμίαν ὑπάρχει ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα.

Ἐξομολογοῦμαι ὑμῖν, κύριοι, ταπεινῶς, ὅτι δὲν ἐννοῶ ἀκριβῶς, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, τὰς λέξεις: ποιητικὴ ἀτμοσφαῖρα. Ὑποθέτω ὁμως, ἐκ τῶν ἐπιφερομένων ἐπεξηγήσεων εἰκόζων, ὅτι δὲν ἐννοεῖται δι' αὐτῶν κοινωνία ἀντικειμενικῶς ποιητικῆ, εὐνοῦς δηλονότι πρὸς τὴν ποίησιν, εὐκρέστως αὐτῆς ἀκροαζομένη, ἀσμένως ἀναγινώσκουσα ποιήματα καὶ προθύμως τοῖς ποιηταῖς συμπροσθῶσα, ἀλλὰ κοινωνία ὑποκειμενικῶς μᾶλλον ποιητικῆ, ταυτέστι δυναμένη διὰ τοῦ ὅλου ποιητικοῦ διακόσμου τῶν ἀναμνήσεων αὐτῆς καὶ τῶν ἐλπίδων, τῶν παθημάτων αὐτῆς, τῶν ἔργων καὶ τῶν πόνων, τοῦ παρελθόντος αὐτῆς καὶ τοῦ μέλλοντος, καὶ διαθέσει εἰς ἔθνικὴν ποιητικὴν παραγωγὴν τὰς ἤδη ἐξ ἑαυτῶν ποιητικὰς φύσεις τοῦ ἔθνους. Ἄν τοιαύτην τινὰ κοινωνίαν ἐννοεῖ, ὡς ὑποθέτω, ἐλλείπουσαν ἐν Ἑλλάδι ὁ εἰσηγητὴς τοῦ δραματικοῦ ἀγῶνος τοῦ ἡμετέρου συλλόγου, μεγάλην, νομίζω, πλα-

νάται πλάνην. Δὲν ἔχομεν βεβαίως ἡμεῖς τοὺς nihilistes τῆς Ρωσίας οὔτε τοὺς socialistes τῆς ἐκ χρηματολογικῶν ζητημάτων φλεγμαινούσης γηραιᾶς Ἑυρώπης, διότι, δόξα τῷ Θεῷ, δὲν ἐγηράσαμεν εἰσέτι ἐθνικῶς, οὔτε κατηντήσαμεν τοσοῦτον ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ κρονόληροι, ὥστε νὰ περιέλθωμεν εἰς παροξυσμοὺς ἀπομειωραμένον καὶ ὑστερικὰς ὀρέξεις παρακαιοῦσης διανοίας. Ἐπράξαμεν μὲν, κατὰ τὸν Κ. εἰσηγητὴν, τὸ μέγα ἔγκλημα νὰ ἀποκτήσωμεν Πανεπιστήμιον καὶ Βουλὴν, νὰ συνταχθῶμεν εἰς ἔθνος ἔχον νόμους καὶ δικαστήρια καὶ σχολεῖα, νὰ ἔχωμεν τηλεγράφων καὶ ταχυδρομεῖα, ἀτμοκίνητα ὀλίγα καὶ σιδηρόδρομον ὀλιγώτερον· ἀλλ' ἢ κατ' ἀνάγκην αὕτη πεζότης ἡμῶν, ἣν μάλιστα δὲν νομίζουσι σήμερον ἰκανῶς ἀναπτυχθεῖσαν οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς, ὄνειρευόμενοι ἀκόμη πού καὶ που ἐπὶ τῶν ὀρέων ἡμῶν ὑποπτάν τινα φουστανέλλαν ἢ δύσηχόν τι καρποφύλλον, ἢ πεζότης ἡμῶν, λέγω, αὕτη δὲν κατώρθωσεν εὐτυχῶς νὰ συγκαλύψῃ ὅλως καὶ ἀποπνίξῃ τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν βίον, οὔτε νὰ ἐξανεμώσῃ ἐν ταῖς καρδίαις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τὰς ἐθνικὰς αὐτοῦ παρὰδόσεις, οὔτε νὰ ἐξαλείψῃ καὶ σθέσῃ εἰς σκότος ὕλισμοῦ τὰς εἰς τὸ μέλλον θερμὰς ἐλπίδας τοῦ Ἕλλητος. "Ἄν δὲ ἀληθεύει, ὅτι τὸ παρελθὸν ἰδίως καὶ τὸ μέλλον, αἱ ἀναμνήσεις καὶ οἱ πόθοι, αἱ παραδόσεις καὶ αἱ ἐλπίδες λαοῦ τινος ἀποτελοῦσιν ἰδίως καὶ πρὸ πάντων τὸν ἐθνικὸν αὐτοῦ ποιητικὸν δίκασμον, μὴ ταρασσώμεθα ἐκ τοῦ ψευδοῦς πολιτισμοῦ μερίδος τινὸς τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, μὴ πτοώμεθα, ἂν ἐκ μοιρῆς τῶν πραγμάτων φορὰς κατηντήσαμεν οἱ πολλοὶ ἐν Ἀθήναις νὰ πιθηκίζωμεν τὰς γραίας τῆς Δύσεως κοινωνίας, νὰ θεωρῶμεν τὰ χειρόκτια ὡς ἀπαραίτητον τοῦ ἰμκτισμοῦ ἡμῶν συμπλήρωμα, νὰ προτιμῶμεν τὰ ὑδροφόρα τῶν γάλλων μαγειρῶν παρασκευάσματα τοῦ ἐξ ἀραβουίτου πλακοῦντος τῶν πάπτων ἡμῶν, νὰ ἀντιγράφωμεν τὰς παρισινὰς ἐφημερίδας τοῦ συρμού, καὶ νὰ ἀναγινώσκωμεν εὐαρεστότερον τὴν Madame Bovary ἢ τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ἄσματα καὶ τὴν πληκτικὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Οἱ εἰς τοσοῦτον ἐκπολιτισθέντες κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν εἶνε εὐτυχῶς ὀλίγοι, πολὺ δὲ ὀλιγώτεροι, εἰμὶ βέβαιος, οἱ καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποταχθέντες ὅλως εἰς πᾶσαν οἰκονδηῖποτε τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου ἐπίδρασιν, οἱ ἐντελῶς τὸν ζυγὸν ἀποσεύσαντες τοῦ παλαιοῦ Ἕλλητος, καὶ εἰς ἀνθρώπους τῆς Δύσεως ἀναβαπτισθέντες. Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν ἔχη ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, ἡ ἑλληνικὴ ὅμως, ἡ ἐκτὸς τῶν πεπολιτισμένων Ἀθηνῶν, ἡ πανταχοῦ τῆς ἔσω καὶ ἔξω Ἑλλάδος διεσπαρμένη, ἡ σπαίρουσα ἐξ ἀναμνήσεων καὶ πόθων πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἀκαίμητον διατηροῦσα τὸ πῦρ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ, ἢ μὴ τρώγουσα πλακοῦντας, μήτε ἐνδυομένη *poil de chévre* καὶ *oxford*, μήτε φοροῦσα *talons à la Louis XV*, μήτε *Φάληροι* ἔχουσα μήτε *Ἀπόλλωνα*, ἢ κοινωνία αὕτη εἶνε ἄλλοῖα εὐτυχῶς καὶ διάφορος. Ἡ κοινωνία αὕτη δὲν ἔγεινεν ἔτι ἔκφυλος, καὶ τηρεῖ, δίκην σεμνῆς Ἑστιάδος, τὴν ἱερὰν ἐκείνην φλόγα, ἣτις ἐθέρμανεν ἐπὶ τετρακοσίους δουλείας χει-

μῶνας τὸν Ἕλληνα, ἥτις ἐξερράγη τέλος εἰς φοβερὰν πνευματικὴν πεν-
τήκοντα μόλις ἔτων, καὶ ἥτις—τίς οἶδε, ἀλλὰ καὶ τίς τολμᾷ νὰ διατάτῃ—
δὲν θὰ οὐρανῆ, τόσο ἐυκόλως ὑπὸ τὴν πνοὴν τῶν ἔσχατων τῆς *Fille de
Madame Angot*, οὔτε ὑπὸ τῶν χρηματιστηρίων τὸν χρηματοφθόρον κλύδωνα!

Ἡ κοινωνία αὕτη, πρὸς ἣν μειδιῶσιν ἴσως αἱ οὐσίφημοι καὶ νεόπλουτοι τῆς
πεπολιτισμένης Ἑλλάδος ἠμίθεοι, καὶ οἱ ἀπόκορον ἔχοντες τὸν οὐρανόσκον ἐκ
τῶν κρουσμάτων τοῦ ἐσπερίου πολιτισμοῦ, εἶνε ἡ ἱερά τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν
παρκαταθήκης θεματοφύλαξ, ἡ ἀληθινή καὶ ἀδιάφθορος ἑλληνικὴ γενεά,
ἡ ἀφθόρον καὶ πλούσιον τηρούσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς τὸ ταμεῖον τῆς νέας ἑλ-
ληνικῆς ποιήσεως. Διέλθετε τὰ παρθένα δάση τῆς Ἀκαρνανίας, ἀνάβητε εἰς
τὰς χιονοσκεπεῖς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ, κατέλθετε εἰς τὰ θεσσαλικὰ πε-
δία, ἐρωτήσατε τὰς κρημνωρέας τοῦ Ταυγέτου, καὶ πανταχοῦ θέλετε ἀκού-
σει πάλλουςαν τὴν γηναίαν τοῦ Ἑλλήνος καρδίαν, πανταχοῦ θέλετε ἰδεῖ
σπινθηρίζοντα τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος.
Δύναται τις νὰ ἀγνοῇ ταῦτα πάντα, διότι δὲν ἐνόμισεν ἴσως τοῦ κόπου
ἄξιον νὰ τὰ μάθῃ, οὔτε εὔρεν αὐτὰ ζητήσας ἐν βιβλιοθήκαις. Δὲν δύναται
οὐδὲ οὔτε δικαιούται νὰ τὰ ἀρνῆται, μόνον καὶ μόνον διότι δὲν τὰ ἔμαθε.
Οὔτε πρέπει τις νὰ καταδικάσῃ εἰς ποιητικὸν θάνατον ὅλοκλήρου ἔθνους κοι-
νωνίαν, διότι δὲν κατώρθωσεν νὰ ἀναπνεύσῃ ποιητικὴν ἀτμοσφαιρὰν μεταξὺ
τῆς πλατείας τοῦ Συναγῆματος καὶ τοῦ Σολωμείου.

Δὲν ἀληθεύει λοιπὸν, κύριοι, ὅτι ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει ποιητικὴ ἀτμο-
σφαιρὰ· πρέπει τις μόνον νὰ γνωρίζῃ ποῦ νὰ τὴν εὔρῃ, καὶ εὔραν αὐτὴν νὰ
δύναται νὰ τὴν αἰσθανθῇ. Ἐστὼ δὲ εἰς πραγματικωτέραν καὶ αἰσθητοτέραν
οὕτως εἰπεῖν ἀπόδειξιν τῶν λόγων μου ἢ πολλάκις καὶ πολλαχῶς ἐκδηλω-
θεῖσα ἐπίδρασις αὐτῆς, οὐχὶ εἰς παραγωγὴν, — καθότι ὡς προαπέδειξα οὐ-
δεμίᾳ ἀτμοσφαιρᾷ γεννᾷ ποιητὰς — ἀλλ' εἰς ἐξωτερικὴν διαμόρφωσιν τῆς
ποιητικῆς εὐφυΐας τῆς νέας Ἑλλάδος. Ὅσακις τὰ ποιητικὸν ἐκεῖνο τῆς νεω-
τέρας Ἑλλάδος πνεῦμα ἐπέπνευσεν εἰς ἀληθῶς ποιητικὰς ψυχὰς, ὅσακις ὁ
πνευματικὸς ἐκεῖνος τοῦ ἔθνους πλοῦτος ἐταμιεύθη εἰς καρδίας γηναίως ἑλ-
ληνικὰς καὶ ἀδιάφθορους ἔτι ὑπὸ τῶν μαγγανισμάτων τοῦ νεωτέρου πολιτι-
σμοῦ, παρήγαγε ποιήματα ἐθνικώτατον ἔχοντα τὸν τύπον, ἀληθῶς ἑλληνικὰ,
τιμῶντα καὶ τὴν νεαρὰν ἡμῶν φιλολογίαν καὶ τοὺς γράψαντας αὐτὰ ποιητὰς.
Τοιαῦτα τὰ πρῶτα ποιήματα τῶν ἀδελφῶν Σούτσων καὶ τὰ πλεῖστα τῶν λυ-
ρικῶν τοῦ Ῥαγκαβῆ· τοιαῦτα τὰ κέλ्लιστα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, τοῦ Βα-
λαωρίτου καὶ τοῦ Τερτσέτου, τοιαῦτα τὰ πλεῖστα τοῦ Ζαλοκώστα, εἰς ἃν καὶ
ἄγει τέλος ἡμᾶς ὁ λόγος.

Ὅπως δὲ, κύριοι, μικρὰ τις καὶ σύντομος περὶ τῶν ποιήσεων τοῦ Ζαλο-
κώστα μελέτη ἔστω ἡ πραγματικωτέτη ἀπόδειξις τῆς ἀληθείας ὧν ἔλεγον.

Ὁ Γεώργιος Ζαλοκώστας παρέχει ἡμῖν φαινόμενον σπανιώτατον συνήθως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων, καὶ ὅπερ εὐκταίον ἤθελεν εἶναι ἂν συχνότερον ἐπανελαμβάνετο ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ. Οὔτε παῖς μόλις ἤρξατο γράφων, ὡς τὰ τερατοφανῆ παιδία, τὰ στερεότυπα Wunderkinder, ἐξ ὧν κατὰ παραδεδομένην πλέον ἀνάγκην παράγουσι σήμερον τοὺς μεγάλους ἀνδρας οἱ βιογράφοι των, οὔτε νεανίας ἄωρος ἤρξατο δημοσιεύων τοὺς στίχους του. Ἀναφέρονται μὲν ἀληθῶς τὰ πρῶτά του ποιητικὰ ἔργα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ πρώτου στρατιωτικοῦ του βίου, ὅτε καταλιπὼν τῆς Ἰταλίας τὰ παιδευτήρια, ἦλθεν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην πατρίδα, καὶ ἔξωσε τὸ ζῆφος τοῦ μαχητοῦ περὶ τὴν νεκρὴν του ὁσφύν. Ἄλλ' ἐκ τῶν στιχουργημάτων ἐκείνων οὐδὲν εὐτυχῶς ἐδημοσίευσεν ὁ ποιητής, ὅτε ὄρμος ἤδη ἀνὴρ, πλέον ἢ τεσσαρκκόντουτης, πικρῆλθε σπουδαίως εἰς τῆς δημοσιότητος τὴν σκηνὴν, καὶ ἤρξατο ἀσχολῶν τὴν περιέργειαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ τότε κοινοῦ. Ἦνε ὅμως βέβαιον ὅπως δήποτε, ὅτι ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς ποιητικῆς τοῦ Ζαλοκώστα εὐφυΐας ἐγεννήθη ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων καὶ τῆς ὁσμῆς τῆς πυρίτιδος, καὶ ὅτι τὸ πρῶτον τῆς Μούσης φίλημα ἐδέξατο ὁ Γεώργιος, ὅτε νεαρός πολεμιστῆς

«Μικρὸς τὸ ζῆφος ἔζωσεν»

ὡς λέγει αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ, ἀφελῶς ἀπεικονιζόμενος διὰ τοῦ μαχητοῦ. Δῆμου ἐν τῷ *Μεσολογγίῳ* του. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο, ὅτι οἱ πρῶτοι ποιητικοὶ παλμοὶ τῆς καρδίας τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ ἐγεννήθησαν ἐν μέσῳ τοῦ ὄρυμαγδοῦ τῆς μάχης, ὅτι ἡ πρωιμωτάτη ἐκδήλωσις τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ ταλάντου ταυτίζεται οὕτως εἰπεῖν καὶ συμπίπτει μετὰ τοῦ πολεμικοῦ του ἐνθουσιασμοῦ, καὶ ἂν ἀλλαχόθεν, ἐκ τῶν περιωζομένων βιογραφικῶν περὶ τοῦ ποιητοῦ εἰδήσεων, δὲν ἐμκρυφείτο, θὰ ἐξήγετο ἀπταιστῶς καὶ ἀσφαλῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ χαρακτῆρος τῆς κυριωτάτης φάσεως τῆς ποιητικῆς του παραγωγῆς.

Τὸ πρῶτον δὲ πιθανώτατα γέννημα τῆς ἐποχῆς ταύτης, τὸ πρῶτον ποιητικὸν προϊόν τοῦ μεταξὺ ποιητοῦ καὶ στρατιώτου συνδέσμου εἶνε *Ἡ μάχη τοῦ Σοβολάκου*, γραφεῖσα, καθ' ὅσον δύναται τις ἀκριθέστερον νὰ εἰκάσῃ, διαρκούντος ἔτι τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, δημοσιευθεῖσα δὲ μόνον μετὰ θάνατον τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει τῶν *Ἀπάντων* του. Τὸ ποίημα τοῦτο, ἠρχισμένον μόνον ἀλλ' οὐδέποτε, φαίνεται, περαιοθὲν, ἐπιγράφεται μὲν, ὡς προσείπον, *Μάχη τοῦ Σοβολάκου*, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ σύντομος περιγραφὴ ὁμηρικῆς τινος μονομαχίας μεταξὺ τοῦ Κεχαγιᾶ, τούρκου Πασσᾶ καὶ τοῦ Καραϊσκάκη, καθ' ἣν οὗτος φονεύει ἐκεῖνον. Καὶ δὲν δύναται μὲν βεβαίως ἡ μάχη τοῦ Σοβολάκου, οὐδ' ἐκ μακρᾶς καὶ ἀποστάσεως, νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ μεταγενέστερα καὶ ὠριμώτερα ἔργα τοῦ ποιητοῦ, ἐλέγχει ὅμως ἤδη ἐν μικρῷ τὴν μέλλουσαν τάσιν τοῦ ποιητικοῦ του πνεύματος, καὶ τὴν δεξιότητα ἰδίως ἐκείνην περὶ τὰς περιγραφὰς ζωηρῶν μάλιστ' ἀκαὶ πλήρων κινήσεως σκηνῶν, ἥτις καθ' ὅλην τὴν ποιητικὴν τοῦ Ζαλοκώστα παρα-

γωγὴν ὑπῆρξε τὸ κύριον αὐτοῦ χαρακτηριστικόν. Τοῦτο δὲ καταδεικνύει ἡ ἀρχὴ εὐθύς τοῦ ποιήματος :

Μὲ χιλιάδας Ἄλβανῶν καὶ τάγματα ἰππέων
 Τρίππουρος πασσῶς κινεῖ ἀπὸ Βραχῶρι, πνέων
 Ἄγρια μίση.

Μὲ μέγα τάχος προχωρεῖ ἄλλ' ἔξαφνα οἱ βράχει
 Τοῦ Σοβολάκου τὸν κρατοῦν, καὶ στραματᾶ ἡ μάχη
 Πρέπει ν' ἐρχίστη.

Ἐν τῶν πρώτων ἐπίσης ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα, ὅπερ, δημοσιεύσας ὁ ποιητὴς κατὰ τὸ ἔτος 1839 ἐν ἐπιφυλλίδι τινὶ ναυπλιτικῆς ἐφημερίδος, ἐλησμόνησε κατόπιν ἐντελῶς, καὶ ὅπερ ἀγνοοῦμεν διατί συμπεριελήφθη ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει τῶν Ἀπάντων σου, εἶνε μικρὸς τις καὶ ἰκανῶς ἄχρους ὕμνος εἰς τὴν 25 Μαρτίου, ἔργον πολὺ τῆς Μάχης τοῦ Σοβολάκου ὑποδεέστερον, καὶ τὸ παιδικώτερον ἀνκντιρρήτως προῖον τῆς γραφίδος τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τούτης ἀρχεται ἰδίως διαμορφωμένη καὶ ἀναπτυσσομένη ἡ ποιητικὴ εὐφυΐα τοῦ Ζαλοκώστα. Διπλοῦν δὲ βαθμίδων προσκτάται τὸν χαρακτήρα ἡ ποίησις αὐτοῦ, ἐνθεν μὲν μετὰ περιπαθοῦς στοργῆς καὶ ἐκφρανοῦς προτιμήσεως διακρίθουσα εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ τὰ ἠρωϊκὰ αὐτοῦ ἐπεισόδια, καί ται ὁ νεκρὸς μαχητὴς εἶχεν ἤδη ἀναστήσει ἀργὸν εἰς τὸν τοῖχον τὸ ξίφος, καὶ ἠσχυλεῖτο εἰς κριθμούς καὶ καταστάσεις καὶ στελέχη καὶ λογιστικὰ βιβλία, ἐνθεν δὲ μύχιον ἐκπέμπουσα θρήνον, ὑπὸ τὴν ἀλλεπάλληλον καὶ βαρεῖαν σειρὰν τῶν οικογενειακῶν του δυστυχημάτων.

Ὀλίγοι βεβαίως τῶν ἀκροατῶν μου ἀγνοοῦσιν, ὅτι ἐπιτὰ αὐτοῦ τέκνα, νεαρὰς ἔτι καὶ μόλις ἀνθούσας κάλυκας, ἔθαψε τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο ὁ περιπαθὴς τῆς Χαροκαμμένης ποιητῆς. Μυστηριώδης ὀλέθρου μοῖρα ἤθελεν εἶπει τις ὅτι ἐσφράγιζεν ἕνα γεννώμενα τὰ τέκνα τοῦ ποιητοῦ ἡμῶν, οἶοναὶ προμνηστευομένη αὐτὰ εἰς τὸν θάνατον, ἐρχομένη δὲ κατόπιν, ὅτε μόλις ἤρχιζεν ἡ διάνοις φωτίζουσα τὸ βλέμμα των καὶ ὁ λόγος ἐμψυχῶν τὰ ῥόδινα των χεῖλη, ἀπεκόμιζε τὰ ἐκλελεγμένα θύματα εἰς τῶν νεκρῶν τὸ κράτος. Ὁ βαρὺς οὗτος ὀλεθρος συνέθρυψε τοῦ Ζαλοκώστα τὴν καρδίαν, ἐθόλωσεν αὐτοῦ ἐκ δακρύων τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ μεγίστην ἠσκησεν ἐπὶ τῆς ποιησεῶς του ἐπίδρασιν. Ἄχαρι βεβαίως εἶνε εἰς τὸν κριτικὸν νὰ ἀναγράφῃ ὡς Μοῦσαν τοῦ ποιητοῦ τὸν πόνον καὶ τὴν δυστυχίαν, νὰ χειροκρατῇ τὴν κραυγὴν τοῦ ἄλγους καὶ νὰ συλλέγῃ ἀδάμαντας ποιητικούς ἐκ δακρύων πυρίνων. Ἀλλ' οὕτω δυστυχῶς ἐτάχθησαν τὰ τοῦ βίου ἡμῶν τοιαύτην δὲ ἰδίως ἐπέκλωσεν ὁ θεὸς τὴν δόξαν εἰς τοὺς ποιητὰς, καὶ οὕτω πικρὸν ὤρισαν εἰς αὐτοὺς τῆς ὑστεροφημίας τὸ τίμημα :

... Les pleurs sont pour nous la celeste rosée

ἔλεγεν ὁ Λαμαρτίνος·

sous un ciel toujours pur le cœur ne mûrit pas.
 Dans la coupe écrasé le jus du pampre coule,
 et le baume flétri sous le pied qui le foule
 répand ses parfums sur vos pas.

Οὕτω καὶ τὰ περιπαθέστερα τῶν λυρικῶν ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα, τὰ ἀλγυθέστερα ἔχοντα τὸ αἰσθημα καὶ ὑποκειμενικότητα τῶν προϊόντων τῆς λύρας του, εἰσὶν αἱ πλήρεις ὀδύνης ἐλεγείαι, ἐν αἷς εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως ἀποτυπῶνται ἡ ἀπαρήγορος αὐτοῦ μελαγχολία καὶ τὸ βαθύ τοῦ ποιητοῦ πένθος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῶν φιλότατων του. Τοιαῦτα ἰδίως Ὁ βορειᾶς ποῦ τ' ἀρνάχια παγόνει, Ἡ Χαροκαμμένη, Εἰς τὴν ἀποδημοῦσαν ψυχὴν του, Εἰς τὸ φεγγάρι, Ἡ μητρικὴ στοργή, Τὸ δένδρον, Τὸ συναπάντημα, καὶ αὐτὸς Ὁ ποιητής, ὃν, κατὰ περισωθεῖσαν παρὰ δόσιν, ἐσκόπει τὸ κατ' ἀρχὰς νὰ παραστήσῃ ὁ Ζαλοκώστας ὡς πατέρα θρηνοῦντα ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν τέκνων του, μετέγνω δὲ κατόπιν, δυσωπηθεὶς, ὡς ἔλεγέ ποτε, τὸ κατὰ τῶν μυρολογίων του μεμψιμοιροῦν κοινόν, καὶ μετέλλασεν εἰς ἐραστὴν ὀδυνώμενον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς φίλης του. Ἐν γένει δὲ ἡ ἔκφρασις ἀλγεινῶν συναισθημάτων παρὰ τῷ ἡμετέρῳ ποιητῇ, ἡ κρυγὴ τῆς ὀδύνης καὶ ὁ ἐπὶ τῇ συμφορᾷ, ἔστω αὐτὴ καὶ ξένη, θρῆνος ἐλέγχουσι πανταχοῦ σχεδὸν τὴν αἰμάσσουσαν πατρικὴν καρδίαν, καὶ ἔχει οὕτω ἡ τῆς λύπης αὐτοῦ φωνὴ ἀτομικὴν τινα καὶ ἰδιάζουσαν, ἀλλὰ περιπαθῆ ὅμως πάντοτε καὶ σπαρακτικὴν κλαγγὴν, τὴν κλαγγὴν ἐκείνην, ἣν εἶχον βεβαίως τὰ μυρολόγια τῶν περὶ τὴν Βρισκίδα θρηνοῦσῶν τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου γυναικῶν, αἵτινες

στενάχοντο . . .

πρόφασιν μὲν Πάτροκλον, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἐκάστη,
 κατὰ τὸν μέγαν ψυχολόγον τῆς Ἰλιάδος ποιητὴν.

Ἐκ τῶν τοιαύτης φύσεως ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα τὸ κάλλιστον ἀναντιρρόητως εἶνε τὸ Συναπάντημα, δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς Μνημοσύνης. Ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ δὲν γνωρίζει τις ἀληθῶς τί πρῶτον νὰ θαυμάσῃ τὴν ποιητικωτάτην ἐνσάρκωσιν τῶν ἔθνικῶν τῆς Ἑλλάδος παραδόσεων, τὴν ἀλήθειαν καὶ βαθύτητα τοῦ αἰσθήματος, τὸ ἀπλοῦν συνάμα καὶ ὅμως σπαρακτικὸν τῆς ὑποθέσεως, τὴν ἐγκράτειαν, τὸ εὐχρον καὶ τὸ ἔντονον τῆς φράσεως, ἢ τὸ κάλλος τῆς γλώσσης, τῆς γλώσσης ἐκείνης τῆς δημοτικῆς, ἣς παραμένει ἔτι ἀνέφικτον πρότυπον καὶ ὑπογραμμὸς ὁ Ζαλοκώστας.

Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριοι, νὰ σὰς ἀναγνώσω τὸ ποίημα τοῦτο, οὕτινος ὀλίγα ἔχει πάρισα ἢ νέα ἑλληνικὴ φιλολογία.

Ἀπρίλης εἶνε γόρου μας πετοῦν τὰ χελιδόνια

Καὶ δένδρα, κάμποι καὶ βουνὰ, ὅλα μοσχοβολᾶνε.

Γλυκὰ λαλοῦν τ' ἀηδόνια

Καὶ ζευγαρόνει ἡ πέρδικα καὶ οἱ κοῦκοι κελαιδᾶνε·

Ἡ γῆ γελάει, καὶ ὁ οὐρανὸς μαργαριτάρια χώνει
 Εἰς τὰ τριαντάφυλλά της,
 Καὶ κάπου κάπου φαίνονται καὶ μαραμμένοι κρίνοι.
 Ἄγγριμι κἄν τοῦς πάτησε κἄν ἄπρονος διαβάτης.

Σὰν κρίνο ποῦ μαράθηκε καὶ γέρνει πρὸς τὸ γῶμα,
 ὦ, κότταζε ἕνα λειψανο, μιᾶ νηὶ καμαρωμένη!
 Θαῤῥεῖς ποῦ κρέναι ἀκόμα,
 Ἄλλὰ τὰ λόγια δὲν τ' ἀκούς μ' ἀγγέλους συντοχαίνει.

Κοιμᾶται ἡ νηὶ σὰν τὰ νερά τῆς λίμνης, ὅπου ἀνέμοι
 Καὶ ζάλοις δὲν κυλᾶνε,
 Καὶ ὅμως στὰ γείλη ἕνα πικρὸ χαμόγελό της κρέμει,
 Ὡσαύτῃ λέει: «Βαρέθηκα, κόσμε σιληρὸ καὶ πλάνη.»

Πόσους ἡ ἀγάπη δύστυχους καὶ νηρούς καὶ νηπίς θὲ φάη!
 Δὲν μπόρεσε εἰς τὴν ἀκρονία τοῦ Νάτιου νὰ φτουρίση,
 Βαρέθηκα, καὶ πάει:
 Ἐκεῖ ποῦ κάθε πλάσμα γῆς ἡ γῆ θὲ νὰ ρουφήτη.

Γερόντισσα γονατιστὴ μὲ δάκρυα πλεγισμένα
 Τὴν πεθαμμένη βρέχει.
 Μυριολογᾷ ἡ κακότυχη, πικρὰ, φαρμακωμένη,
 Καὶ κλαίγει καὶ σκοτύνεται. «Ἄλλο παιδοῖ δὲν ἔχει.»

«Ἐύπνα, Νεράϊδα τοῦ χωριοῦ, ζῶπνα λαμπρὸ μου ἀστέρι,
 Νὰ ἰδῆς τὴ γῆ πῶς χαίρεται, τοῦς κήπους πῶς ἀνθίζοῦ.
 Μὲ τὸ χρυσὸ σου χέρι
 Σήκου νὰ κόψῃς τοῦς ἀνθοῦς ὅπου μωσχουμρίζουν.»

ὦ συμφορὰ μου! τοῦς ἀνθοῦς τοῦς κόψουν ἄλλα χέρια,
 Τοῦς βλέπουν ἄλλα μάτια,
 Ἐσὺ μὲ ἀγγέλους τ' οὐρανοῦ τώρα πετᾷς στὰ ἀστέρια,
 Καὶ ἐμὲ ἡ καρδιὰ μου καίγεται καὶ γίνεται κομμάτια.

Ξανθή μου! Ἄκουε τῆς ἐκκλησιᾶς τὸ σήμαντρο πῶς κλαίει,
 Γιὰ σένα κλαίει τὸ σήμαντρο, γιὰ σὲ ἡ λαμπάδα λυώνει
 Καὶ τὸ λιθᾶνι κλαίει,
 Κι' ὁ ψεύτης τῆς ἀγάπης σου, ὁ Νάσιος, ξεφαντώνει!

Κακὸ στοιχειὸ ἡ ψυχουλά της στοῦς ὕπνους σου νὰ γένη,
 Φονιᾶ τῆς θυγατέρός μου!
 Κακὸ στοιχειὸ νὰ κυνηγᾷ τὸ ναῦ σου ἡ πεθαμμένη,
 Κ' ἔπνο τὴ νύκτις νὰ μὴ βρῆς, στήν ἀκρη, θν πάς τοῦ κόσμου.»

—Τὸ σήκωσαν τὸ λείψανο τέσσεροι νηοὶ στὸν ὦμο·
 Καὶ ἐκεῖ ποῦ τὸ διαβαίνανε γραμάτε ἀπὸ λουλούδια,
 Ἄπάντησαν στὸ δρόμο
 Τραγουδιστάδες καὶ βιολιά. Σωπάσαν τὰ τραγούδια!

Μεγάλο θαῦμα ὁ θάνατος μὲ τὴν ζωὴ νὰ σμίγῃ!
 Ὁ θάνατος νικάει . . .
 Τὴ διώχνει ἢ λύπη τὴ χαρὰ, τόσο ἢ χαρὰ εἶνε λύπη.
 Γι' αὐτὸ σωπαίνουν τὰ βιολιά ὅταν νεκρὸς περνᾷ.

Ὁ Νάσιος ποῦχε τ' ἄργαλα, τὸ λείψανο γνωρίζει,
 Καὶ, κίτρινος σὰν τὸ κερὶ, μὲ χέρια σηκωμένα,
 «Ξανθὴ μου! ξεφωνίζει,
 Ξανθὴ μου, ἂν πᾶς στὴν ἐκκλησιᾶ, καρτέρα με κ' ἐμένα.»

Καὶ βίχνει στὸ ζωνάρι του σὰν ἀστραπὴ τὸ χέρι.
 Καὶ ἀπάνου τὸ σηκώνει.
 Ὅλο εἰς τὰ στήθια ἐχώθηκε τὸ κοφτερὸ μαχαίρι . . .
 Ἀποθαμμένος τὴν νεκρῆ, ὁ νηὸς τὴν νηᾶ ἀνταμένει.

Τοιοῦτον εἶνε, κύριοι, τὸ ποιητικὸν τοῦτο κειμήλιον, οὕτινος ἀπέκοψα τὴν τελευταίαν στροφὴν, διότι, εἰλικρινῶς ἐξομολογοῦμαι ὅμῃν, ἐπέθύμουν νὰ μὴν εἶχε γραφῆ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ. Τοσοῦτον περὶ τὴν ἁρμονίαν πρὸς τὴν ποιητικωτάτην τοῦ ὅλου περιπέθειαν ἀποτελεῖ ὁ τελευταῖος αὐτῆς στίχος:

«Σκευθῆτε νηοὶ τοὺς στίχους μου, μόνον γὰρ σᾶς τοὺς γράφω»

τοσοῦτον ἢ ἐσκεμμένη αἴτιη ὑποθήκη μεταβάλλει τὴν ἐκ πόνου σπαίρουσαν καρδίαν τοῦ ποιητοῦ εἰς ψυχρὸν διδάσκαλον ἠθικῶν παραγγελμάτων. Ὅσακις, κύριοι, ἀνέγνων τὸ ἀριστούργημα ταῦτο τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς λυρικῆς ποιήσεως καὶ κατήντησα εἰς τὸν ἀτυχῆ αὐτὸν τελευταῖον στίχον, ἀνεμνήσθην πάντοτε τῆς τελευταίας ἐπίσης ἀτυχοῦς στροφῆς τοῦ Ἰδαρικοῦ (Die Ideale) τοῦ Schiller, ἐν ᾗ ἔρημος καὶ ριγῶν ἐν μέσῳ πάσης αὐτοῦ τῆς ἀπογοητεύσεως ὁ ποιητῆς, ἐπικαλεῖται . . . τὴν ἐργασίαν—διὰ Beschäftigung εἰς παρηγορίαν αὐτοῦ.

Πολὺ τοῦ Συγαπατηήματος γνωστότερος καὶ πολὺ μᾶλλον αὐτοῦ ἀνὰ τὰ χεῖλη φερόμενος εἶνε ὁ Ποιητῆς· τὸ κατ' ἐμὲ προτιμῶ τούτου ἐκεῖνο, καὶ ὑπὸ ἔποψιν μάλιστα ἐθνικῆν οὐδὲ παραβάλλω κἄν πρὸς ἄλλα τὰ δύο ταῦτα ποιήματα τοῦ Ζαλοκώστα. Ἐχει ἀληθῶς καὶ ὁ Ποιητῆς πολλὴν τὴν περιπέθειαν, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς μορφῆς καὶ τῆς γλώσσης, κατ' οὐδὲν ὑπολείπεται τοῦ Συγαπατηήματος. Ἐλαττοῦται ὁμῶς ἐκείνου κατὰ τὴν ἀληθειαν καὶ τὸ βῆθος τοῦ αἰσθήματος, ἰδίως δὲ κατὰ τὰ γνησίως ἑλληνικὸν τῆς ὑποθέσεως. Ὁ ποιητῆς, ὅστις

«σιμὰ στῆ θρόσι κούτταζει
τῆς γῆς τὴν ὄψι τὴν θολήν,
καὶ μὲ τὴν ἐρημιὰ λαλεῖ
καὶ συχνοαστασενάζει,

καὶ ἀποστρίφει πρὸς τὴν νύκτα περιπαθῆ ἀφήγησιν τοῦ κάλλους καὶ τοῦ θα-
νάτου τῆς ἐρωμένης του, καὶ λέγει, ὅτι

«Φάντασμα κ' ἴσκει κηνοῦ
σὲ δάση ἐρημιόμενα»

δὲν εἶνε ἑλληὴν ποιητῆς, δηλαδὴ ποιητῆς δημοτικῆς· λέγω δὲ δημοτικῆς,
καθότι ἡ ἐρωμένη του ἐλέγετο, κατὰ τὸν ποιητὴν, Χρύτω καὶ

«Βασίλισσα ἦτον ἴς τὸν χορὸν
ἴς τὴν ἐκκλησιὰ ἦτον πρώτη.»

Εἶνε μᾶλλον ποιητῆς ξένος, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν πρόσωπον ἑθνεῖον, κάταικον
Ἰσως κλιμάτων βορείων καὶ ὀμιχλωδῶν, ἤρωσ τοῦ Ossian, ἂν θέλετε, ἀλλ'
οὐχὶ ἡμῶς ἑλληὴν, ζῶν ἐν χώρᾳ, ὅπου

«ὁ αὐγαρινὸς φωταβολεῖ.»

Γοιὰύτη, κύριοι, ἐν ὀλίγοις καὶ διὰ τῶν καλλίστων αὐτοῦ ἔργων ἀπεικονι-
σθεῖσα ἡ μίξ τῶν ποιητικῶν φάσεων τοῦ Χαλοκώστα, ἡ ἐλεγειακὴ οὕτως
εἰπεῖν καὶ καθαρῶς ὑποκειμενική. Καὶ αὕτη μὲν ἐκπρόσωπεῖ πιστότερον καὶ
ἀκριβέστερον τὸν ποιητὴν ἡμῶν, ὡς ἄνθρωπον ἐν πικραῖς δοκιμασίαις συμ-
φοραῖς, ὑπὸ διαρκεῖς τρυχόμενον ὀδύνης, καὶ στενάζοντα ὑπὸ πάντα αὐτοῦ
στίχον. Ἡ ἄλλη δὲ τῆς ποιητικῆς τοῦ Χαλοκώστα εὐφυΐας φάσις, ἐκείνη
περὶ ἧς ἀρχήτερον ἔλεγον, παριστᾷ ἡμῖν τὸν ποιητὴν ψάλτην κατ' ἐξοχὴν
τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος, ἐμπεφορημένον τὰς μεγάλας αὐτοῦ καὶ ζωηράς ἀνα-
μνήσεις, καὶ σκιρτῶντα ἐκ πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, οὐχὶ βεβαίως πρὸς τὴν
κρεμαμένην παρὰ τὴν ὄσφυν αὐτοῦ ἀργὴν σπάθην καταλυματίου, ἀλλὰ καὶ
τὴν ἱερὰν ἐκείνην καὶ σκισοῖδσαν σπάθην, ἣν ἐφορεῖ ὁ νεαρὸς τοῦ Μεσολογ-
γίου πρόμαχος, καὶ ἦν ἀνηρητημένην που Ἰσως τοῦ τοίχου προσέβλεπε βε-
βαίως ἐνδακρῶς ὁ ποιητῆς, ὅτε ἀνεκράζεν ἐκ μαγίστου ἐνθουσιασμοῦ πρὸς τὴν
Μοῦσάν του:

«ὦ! τότε τὸ πρῶτόν μου ὄπλον ζητῶ,
ὦ! τότε τ' ἀρχαῖά μου πέδιλα φέρων,
Ἐκεῖ ὅπου ῥεῖ γοργὸς ὁ Ἀχέρων
μαζὺ σου πετῶ.»

Μετὰ τῆς Μούσης ἀληθείας, ποιητῆς συνάμα καὶ μαχητῆς, ἤθελε πετᾶ-
ξει εἰς τὴν δούλην του πατρίδα ὁ Γεώργιος, διότι ὁ ἱερός ἐκεῖνος σύνδεσμος
τοῦ ψάλτου καὶ στρατιώτου πρέμεινεν ἄλυτος πάντοτε ἐν τῇ καρδίᾳ του,
διότι μέχρις ἐσχάτης αὐτοῦ πνοῆς ὠνειροπάλει προαγωγὴν στρατιωτικὴν, ὡς
ὠνειροπάλει δάφνας ποιητικῆς, διότι οὐδὲν ποτὲ ἄλλο ἐπίκρανε τοσοῦτον τὴν
στρατιωτικὴν αὐτοῦ καὶ ποιητικὴν συνάμα φιλοτιμίαν, ὅσον ἡ μετὰ τὴν πρῶ-

την αὐτοῦ βράβευσιν γενομένη αὐτῷ περὶ τῆς παρὰ τοῦ βασιλέως Ὁθωνος, ὅτι ἡ ποιητικὴ ἀσχολία βλάπτει τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Τὴν βλάπτει ἴσως — τίς οἶδε, καὶ εἶχε πιθανῶς δίκαιον ὡς πρὸς τοῦτο ὁ ἀγαθὸς ἐκεῖνος ἡγεμὼν — ὅπως κατήντησε σήμερον παρ' ἡμῖν ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία· δὲν τὴν ἐβλάπτεν ὁμοίως, ὅπως ὠνειρεύετο τὴν κλήσιν τοῦ ἑλληνος στρατιώτου ὁ Ζαλοκώστας, οὐδ' ὅπως ἠσθάνετο αὐτὸς τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἑλληνος ποιητοῦ.

Ἐκ τοῦ ψυχολογικοῦ τούτου συνδέσμου προέβλεπον τὰ κάλλιστα τῶν διηγηματικῶν ποιημάτων τοῦ Ζαλοκώστα, ἅτινα πάντα σχεδὸν εἰσὶν ἐπεισόδια τοῦ μεγάλου ἀγῶνος· τὸ *Χάρι τῆς Γραβιάς*, τὸ *Μεσολόγγιον*, ἡ *Τελευταία Νυξ*, τὸ *Στόμιον τῆς Πρεβέζης*, ἡ *Κληρονομία*, ἡ *Μπότσαρης*, ἐν μέρει δὲ καὶ οἱ *Ἀρματοῦλοι καὶ Κλέπται* εἰσὶ προϊόντα τοῦ ποιητικοῦ αὐτοῦ συνδέσμου. Πάντα ταῦτα τὰ ἐπικολυρικὰ ποιήματα ζωογονεῖ ἡ αὐτὴ θερμὴ φιλοπατρία, ὁ αὐτὸς καὶ ἀδιάπτωτος ἐνθουσιασμός πρὸς τε τὰ ἔργα καὶ τοὺς ἀνδρας τῆς ἱερᾶς ἐκείνης πάλης, ἧτις ἐδημιούργησε τὴν νέαν Ἑλλάδα, καὶ ὁμοιον πανταχοῦ τὸ ἀκραιφνὲς καὶ γνήσιον ἔθνικόν αἶσθημα. Οὕτω δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐμπνευσιν μὲν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν τὴν αὐτὴν ἔχουσι πάντα ἀξίαν, καὶ οὐδὲν δύναται τις νὰ τᾶξῃ τοῦ ἑλλου ὑπέρτερον. Ὡς πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν ὁμοίως αὐτῶν τελείωσιν, ὡς πρὸς τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὸ ἀπεριττον τῆς διαλεκτικῆς, τὴν σαφήνειαν τῆς ἐρμηνείας, τὸ κάλλος τῆς μορφῆς καὶ τῆς γλώσσης, μεγίστη πολλάκις ὑπάρχει ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ, καταδεικνύουσα μάλιστα σαυῶς καὶ ἀναμφισβητήτως τὴν καλλιτεχνικὴν ἀνάπτυξιν καὶ βελτίωσιν, ἧτις διεμόρφου βαθμηδὸν τὴν ποιητικὴν εὐφυΐαν τοῦ Ζαλοκώστα, ἀπὸ τῶν ἀτελεστάτων καὶ πρώτων αὐτοῦ ἔργων, ἧτοι τοῦ *Χαρίου τῆς Γραβιάς*, τοῦ *Μπότσαρη*, τῶν *Σκιῶν τοῦ Φαλήρου*, μέχρι τῶν τελειοτάτων καὶ ἀψόγων σχεδὸν εἰπεῖν, ἧτοι τοῦ *Στομίου τῆς Πρεβέζης* τῶν *Ἀρματοῦλων καὶ Κλεπτῶν* καὶ τοῦ εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν γεγραμμένου ἀριστουργήματος τοῦ ποιητοῦ *Ὁ Φῶτος καὶ ἡ Φρόσω*.

Ὁ ποιητὴς ἡμῶν, ἐν Ἰταλίᾳ νεανίας πεπαιδευθεὶς καὶ πρωτίμως τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ τὴν φαντασίαν ἀρδεύσας διὰ τῶν ναμάτων τοῦ ἰταλικοῦ Παρνασσοῦ, εἶχεν ὑποστῆ φυσικῶς τῷ λόγῳ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος κρητούσης ἐν Ἰταλίᾳ ποιήσεως, τῆς ποιήσεως τοῦ Alfieri, τοῦ Monti, τοῦ Foscolo, καὶ τῶν νεωτέρων Manzoni καὶ Leopardi. Καταπλαγεὶς δὲ βεβόκιως καὶ θαυμάσας τὸ εἰς κόμπαν πολλάκις καὶ στομφολογίαν ἀποδοκῖνον εὐχρουν καὶ ἐπανθὲς τοῦ λόγου τῶν ἰταλῶν ποιητῶν, τὸν πλοῦτον παρ' αὐτοῖς τῶν ἐπιθέτων καὶ τὸ ἀφοριστικὸν οὕτως εἰπεῖν καὶ ἐντονον τῆς φράσεως, σπανίως που καταβαινούσης ὑπὸ τὴν ὑπάτην τῆς διακασῶν, ἄκων καὶ ἀνεπιγνώστως ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ποιητικῆς ἐκείνης φρασσεολογίας, καὶ ἀφθονα κατελέγχει τὰ ἔχνη τῆς ἐπίδρασεως ταύτης ἐν τοῖς πρώτοις αὐτοῦ ποιήμασιν. Εἰς πρόχειρον τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου τούτου ἀπόδειξιν

ἀντιγράφω τρεῖς κατὰ τύχην στροφάς ἐκ τοῦ Χαρίου τῆς Γραβιάς :

Περίπτει' ἐκεῖ παλυαίμων
 Ἐν νεφέλαις καπνοῦ καὶ πυρός,
 Μὲ τὸ βλέμμα ὄριμὸν, φοβερόν
 Τοῦ ὀλέθρου ὁ ἄιμων.

Ταχυθάνατον πέλεκυν σείει,
 Καὶ ἀκέρεστον βλέμμα κολλᾷ.
 Ὅπου αἵματα βέουν πολλὰ,
 Ὅπου θνήσκουν ἀνδρεῖοι.

Ἡ κλαγγὴ ὡς γλυκὸφθογγον μέλος
 Τοῦ θηρίου τὰ ὦτα κτυπᾷ,
 Καὶ τὰ μέλαινα γέλη του σπᾷ
 Καταχθόνιος γέλως.

Βαθμηδὸν ὅμως ἡ διχλεκτικὴ αὕτη ὑπερτροφία ἐξαλείφεται ἐν τοῖς νεωτέραις ποιήμασι τοῦ Ζαλοκώστα· ἡ φράσις αὐτοῦ γίνεται ἐγκρατής καὶ μετρομένη, χωρὶς διὰ τοῦτο ν' ἀποβάλλῃ τὰ εὐχρῶνα αὐτῆς καὶ τὸ ζωνερὸν, τὸ ἀπέρηκτον δὲ καὶ σαφὲς συνάμα τῶν νοημάτων καὶ τὸ παντελῶς σχεδὸν ἄψογον τῆς γλώσσης κατελέγχουσι τὴν περὶ τοὺς ἀρχαίους κλασικοὺς ἐνδελεχῆ διαιτηθῆν τοῦ ποιητοῦ. Ὅπως μένει μὲν πάντοτε ὁ Ζαλοκώστας ὁ παλαιὸς ποιητής, γίνεται ὅμως νέος καλλιτέχνης, διότι ἔλλαξε διδάσκαλον.

Τῆς νέας ταύτης περιόδου ἐν τῇ ποιητικῇ παραγωγῇ τοῦ Ζαλοκώστα δύο εἰσὶ κατ' ἐμὴν γνώμην τὰ κράτιστα προϊόντα: Τὸ *στομίον τῆς Πρεβέζης* καὶ Ὁ *Φῶτος καὶ ἡ Φρόσω*.

Τὸ *στομίον τῆς Πρεβέζης* ὑπόθεσιν ἔχει συγκεκριμένην εἰς ὀλίγας μόνον λέξεις: τὴν εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον εἰσόδον τεσσάρων ἑλληνικῶν πλοιαρίων. Περὶ τὸ ἀπλοῦν ὅμως τοῦτο καὶ ἠρωϊκὸν ἐπεισόδιον κατώρθωσεν ὁ ποιητής νὰ πλάσῃ ὀλοκλήρον πλήρες ζωῆς καὶ κινήσεως ποίημα, καὶ νὰ ὑφάνῃ τὸν ὡραῖον αὐτοῦ ἱστόν οὐχὶ μόνον διὰ πολεμικοῦ μένου, καὶ ὀσμῆς πυρίτιδος καὶ βροντῆς τηλεβόλῳ, ἀλλὰ καὶ δι' αἰτιθήματος πολλαχοῦ περιπαθοῦς καὶ διὰ πάθους βριθῆς καὶ ἀνυποκρίτου. Ἐπιτρέφατέ μοι, κύριοι, εἰς μικρὸν ὑπόδειγμα τῆς ἐν τῷ εἴδει τούτῳ τῆς ποιήσεως καλλιτεχνικῆς τελειώσεως τοῦ ποιητοῦ, νὰ ἀναγνώσω τὸ πρῶτον ἔμπευ τοῦ τετάρτου μέρους τοῦ *στομίου*, ἐν ᾧ θρῆνεῖ τὸν νεκρὸν τοῦ φονευθέντος Σελίμη ἢ ἑκφρων ἐκ τῆς λύπης σύζυγός του:

Νῦξ εἶνε' φρυάσσουν τὰ βάρβαρα γένη
 Καὶ κρύβιος τρόμος εἴην πόλιν κρατεῖ.
 Ναι, τρόμος καὶ φρίκη, ἀλλὰ διὰ τί
 Ὅξυς τὸν αἰθέρα κλυθμῶς διαβαίνει;

Ἡ πόλις ταρασσεται ὄχλος πολλὸς
 Ὀλόγυρα ζῶναι τὸ μέγαρον, ἔπου
 Κατώκει ἐνίοτε, μάστιγι τοῦ τόπου,
 Ὁ Νέρων Ἀλῆς.

Ἐντὸς γυναικῶνος, εἰς πλοῦσιον ὄδιμα
 Ἀκούεται θρήνος δριμύτι, ἀλγεινός·
 Ἀνῆρ χρυσοχαίτης, ἀγᾶς ἀλθανός
 Ἐκεῖ ἐξαπλοῦται παράμορφον πτώμα.

Χανούμισσα χάρις, ὠραία γυνή,
 Ἐμπρὸς τοῦ νεκροῦ γονατίζουσα κλαίει.
 Ἀκοίμητος πόνος τὰ σπλάγγνα της καίει,
 Τὸν νοῦν της κλονεῖ.

Δειλαία ἰ φρενῆρης κτυπᾷ τοὺς κρατάφους,
 Φρενῆρης ὑψώνει τὰς χεῖρας αὐτῆς,
 Καὶ βόστρυχοι κόμης ἀπάκτου, λυτῆς
 Κυμαίνουν καὶ χύνονται μέχρις ἑδάφους.

Ὁ δύστηνος χήρα ἰ Πικρὰ στοναχὴ
 Τῆς πύγει τοὺς θρήνους· τὸ στήθος της σπαίρει,
 Ἐ' ἐτοίμη νὰ φύγη, τὸ στήθος της δέρει
 Ἀλγοῦσα ψυχῆ.

«Σελίμη! Ψυχὴ τῆς ψυχῆς μου, ἐγείρου·
 Σὺ, ὅστις ταχὺς ὡς ἱέραξ πετᾶς,
 Σελίμη! κραυγάζει, ἀκούεις βροντὰς,
 Ἀκούεις πῶς τρέμει ἡ γῆ τῆς Ἡπείρου;

«Γκιαβοῦραι τὸν κόλπον πατοῦν μὲ ὄργην·
 Ὀπλίσου! σαλπίζει τῆς μάχης ὁ δαίμων,
 Οἱ λόχοι σὲ κρᾶζουσι, ἃ ἵππος σου βρέμων
 Λακτίζει τὴν γῆν.

«Ἄλλ' ὦ συμφορὰ μου! ἡ σπάθ' ἡ καμπύλη,
 Ἀδέσποτον τεῦχος, μνημεῖον φρικτὸν
 Τοῦ πάθους σου, κρέμαται, κ' αἷμα πηκτὸν
 Τῶν δέκα πληγῶν σου σκεπάζει τὰ χεῖλη.

«Ὁ, πῶς τὴν θανὴν σου ἐγὼ ν' ἀνεχθῶς . . .
 Πλατύτερον, φίλοι, ἀνοίξατε μνήμα·
 Ἐκεῖ κ' ἐγὼ σπεύδω μὲ πρόθυμον βῆμα,
 Τὸ μνήμα κοθῶ.»

Δέν δύναμαι, κύριοι, καίτοι πολὺ ἐπεθύμουν, νὰ παραμείνω λεπτομερῶς διατρέψων περὶ πάντα τὰ ὀρθοῦς φύσεως ποιήματα τοῦ Ζαλακώστα, διότι οὔτε ἢ ἔρα δυστυχῶς μοι τὸ συγχωρεῖ, οὔτε τόλμῳ νὰ ἐλπίσω τοσοῦτον ἠρωικὴν τὴν ὑμετέραν ἀνοχὴν. Ἐπεθύμουν ἰδίως ν' ἀπασχολήσω τὴν προσοχὴν ὑμῶν περὶ τοὺς Ἀρματολοὺς καὶ Κλέπτας, ὅπως κατὰδείξω ὑμῖν μετὰ πόσης δεξιότητος καὶ ποιητικῆς χάριτος ἀνεβίβασεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν εἰς ἰδανικὰ ποιητικῶς πρόσωπα τοὺς ἀγρίους ἐκείνους κατοίκους τῶν ἑλληνικῶν ὄρεων καὶ ὄρυμνῶν, καὶ ὅποσον, γυναικῶς ἑλληνικὸν καὶ σύμφωνον πρὸς τὰς παρὰδόσεις τοῦ κλεπτικῆς καὶ ἀρματολικῆς βίου, κατώρθωσε νὰ πλάσῃ μῦθον, ὅπως δι' αὐτοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτῷ τεταγμένων ἐπεισοδίων ἀσχηγηθῇ τὴν πλήρη περιπετειῶν καὶ ποιήσεως ζωῆν τῶν ὄρεσιβίων ἐκείνων ἡρώων, τῶν ἠρωικῶν προδρόμων τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν πάλης. Ἐπεθύμουν ἐπίσης νὰ διατρέψω εἰς τὸ *Μεσολόγγιον*, καὶ τὴν *Τελευταίαν νύκτα*, δι' ἣν μετὰ τοσαύτης στοργῆς ὑμνήσεν ὁ ποιητὴς ἡμῶν τὰ παθήματα καὶ τὴν ἠρωικὴν καταστροφὴν τῆς μάρτυρος πόλεως. Ἐπεθύμουν τέλος νὰ ἀναλύσω λεπτομερέστερον τὸ κειμήλιον ἐκεῖνο τῆς δῆμιόδου ἑλληνικῆς ποιήσεως, τὸ ἐπιγραφόμενον *Φῶτος καὶ Φρόσω*, ἐν ᾧ ἀμοιβάλλει τις ἀληθῶς, ἀν τὴν οὐσίαν μᾶλλον πρέπει νὰ χειροκροτήσῃ ἢ τὴν μορφήν, ἂν τὸ ἀρετὴς ἀλλὰ καὶ περιπαθὲς τοῦ μύθου μᾶλλον ἢ τὴν εὐχρουν καὶ ζωντανὴν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἣν διὰ ταχυδακτυλουργικῆς, οὕτως εἶπειν, δεξιότητος κατώρθωσεν ὁ Ζαλακώστας νὰ καταστήσῃ ἐρμηνέα τῶν ποικιλοτάτων ἅμα καὶ λεπτοτάτων αἰσθημάτων, τῶν ὑψηλοτάτων συγχρόνως καὶ βαθυτάτων ἐννοιῶν. Ἀλλ' ἀνάγκη νὰ βραχύνω τὸν λόγον· θέλω δὲ μόνον, πρὶν ἢ περᾶνω αὐτὸν, νὰ διατρέψω μικρὸν ἔτι περὶ τὸ γλωσσικῶς διφυῆς τῆς ποιήσεως τοῦ Ζαλακώστα, ὅπερ ἀποτελεῖ ἐν τῶν ἰδιαζόντων αὐτοῦ χαρακτηριστικῶν.

Τὸ ζήτημα τῆς χρησιμωτέρας καὶ προσφορωτέρας γλώτσης ἐν τῇ νεοελληνικῇ ποιήσει πολλοῖς συνζητήθη· ἐγένετο δ' ἐνίοτε μικρῶν ἐρίδων καὶ ἀκαδημαϊκῶν ἀφορισμῶν αἰτίαι, καὶ ἐχώρισε τέλος τοὺς ποιητὰς ἡμῶν εἰς δύο ἀνίστα μὲν τὸν ἀριθμὸν ἀλλ' ὑπάρχοντα ὅπως δῆποτε καὶ ἐργαζόμενα στρατόπεδα, τὸ μὲν τῶν προτιμώντων τὴν οὕτω κληθεῖσαν καθαρῆσαν, τὸ δὲ τῶν θιασωτῶν τῆς ἀπλῆς ἢ δημοτικῆς. Δέν δύναται βεβαίως τὸ ζήτημα τοῦτο νὰ γεινη ἀντικείμενον παροδικῆς καὶ προχείρου ἀναπτύξεως κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, καθότι καὶ ἐκτὸς τοῦ προκειμένου ἤθελεν εἶναι, καὶ μακρότερον πολὺ τοῦ ὑπολειπομένου μοι χρόνου ἤθελεν ἀποδῆ. Πρέπει ὅμως νὰ μνημονευθῇ, προκειμένου λόγου περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ Ζαλακώστα, τί οὗτος περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἐφρόνει, καὶ πῶς γράφων ἐφήρμωσε τὰς περὶ αὐτοῦ ἀρχάς του. «Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα», ἔγραφεν ὁ ἡμέτερος ποιητὴς ἐν τῷ Β' φυλλαδίῳ τῆς *Μνημοσύνης*, ἀξιάμας ἀξίας νὰ στολίσῃ τὴν χρυσὴν κόμην τῶν *Πιερίδων*, κόρη πρωτότοκος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἰδιότροπος κατὰ τὴν φράσιν καὶ τὴν μορφήν, διεφθάρη σήμερον εἰς τὰς πόλεις,

ἀλλ' ἀγνή καὶ παρθένος διατηρεῖται, ὅπου ἤχει ὁ αὐλὸς τοῦ ποιμένου, ὅπου
 σχίζει τὴν γῆν τὸ ἄροτρον, ὅπου ὑφούται ἢ καλύβη ἢ φιλέσημος.» — «Δὲν
 φρονοῦμεν, λέγει μετὰ μικρὸν, ὅτι ἡ δημοτικὴ πρέπει νὰ ᾔνε ἢ γλῶσσα τῆς
 ποιήσεως ἐν γένει, διότι στερεῖται πολλῶν ὅρων, καὶ ἔδυναται νὰ περιγρά-
 ψῃ ναυμαχίαν, λόγου χάριν, ἐκτὸς ἐὰν λάβῃ τοὺς ὅρους ἐκ τῆς ἀρχαίας
 γλώσσης, ἀλλὰ τότε ἀποβάλλει τὴν πρωτότυπον χροιάν καὶ καθίσταται
 μιξοβάρβαρος. Διατεινόμεθα ὅμως, ὅτι πρέπει νὰ τὴν μετὰ χαιρισθῶσιν οἱ
 ποιηταὶ μας εἰς μικρὰς μόνον ποιήσεις, διότι ἄλλως οἱ πολὺ ἐπιγενέστεροί
 μας δὲν θέλουσιν εὔρει οὐδ' ἔχνος αὐτῆς.» Καὶ εἶπε μὲν προδύλως ἐπαικλιμέ-
 νος ὁ τελευταῖος αὗτος λόγος, ὁ τὴν χρῆσιν τῆς δημοτικῆς γλώσσης δῆθεν
 ὑπαγορεύων, εἶπε ὅμως ὀρθῆ ἢ γνώμη τοῦ ποιητοῦ καὶ ὀρθῆ ἐπίσης ἢ προ-
 τροπή του τῆς γνώμης του δὲ ταύτης τὴν καλλίστην ἀναντιρρήτως ἐφαρ-
 μογὴν εὐρίσκωμεν ἐν ταῖς ἔργοις τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ. Οὐδεὶς τῶν ποιητῶν
 τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἐξετίμησε κάλλιον τοῦ Ζαλοκώστα τὸ ποιητικὸν
 κάλλος τῆς δημοτικῆς γλώσσης, καὶ οὐδεὶς ἔγραψεν αὐτὴν καθαρωτέρων καὶ
 γνησιωτέρων. Δὲν συνωρμάθισεν οὔτε συνεζύμωσεν, ὡς ἄλλοι, τὴν γλῶσσαν
 τῆς δημοτικῆς τοῦ ποιήσεως ἐκ διαλεκτικῶν τύπων καὶ φράσεων τῶν πάν-
 ταχοῦ τῆς Ἑλλάδος λαλουμένων ἰδιωμάτων, οὔτε ἐδανείσθη, ὡς ἄλλοι,
 παρὰ τῆς καθαρουόσης, ὅπως συγκαλύψῃ τὴν πτωχείαν τῆς δημοτικῆς.
 Καὶ ἂν δ' ἐνίοτε, σπανίως ὅμως, παρέλαβέ τι παρ' ἐκείνης, διεμόρφωσεν
 αὐτὸ, ὡς ἀληθῆς καλλιτέχνης, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς δημοτικῆς γλώσσης,
 καὶ τὸ δάνειον ἐκεῖνο μετεμορφώθη εἰς ἴδιον αὐτῆς κειμήλιον ὑπὸ τὴν
 δεξιὰν γραφίδα τοῦ ποιητοῦ· τοῦτο δὲ, διότι ὁ ποιητὴς ἡμῶν δὲν εἶχε σπου-
 δάσει τῇ βοήθειᾳ ἀναγνωσμάτων καὶ λεξιλογίων τῆς δημοτικῆς τῆς Ἑλλά-
 δος γλώσσης, ἀλλ' εἶχεν ἀντλήσει αὐτὴν ζῶσαν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ,
 καὶ ἐνσαρκωθείς, οὕτως εἰπεῖν, αὐτὴν, κατεῖχε τὸ πνεῦμά της τὸ ἀληθές καὶ
 συνησθάνετο ἐν τοῖς μυχοῖς τῆς ἑλληνικῆς του καρδίας πᾶσαν αὐτῆς τὴν
 καλλονὴν καὶ τὴν δύναμιν. Ἦτο δ' ἐν γένει ἀληθῆς περὶ τὴν γλῶσσαν καλ-
 λιτέχνης ὁ Ζαλοκώστας, καὶ οὐ μόνον τὴν δημοτικὴν ἀλλὰ καὶ τὴν καθα-
 ρεύουσαν ἔγραψεν ὡς ὀλίγοι τῆς νέας Ἑλλάδος ποιηταί. Εἶχεν ἔμφυτον καὶ
 βαθύρριζον ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὸ αἶσθημα τοῦ ωραίου, ὁμορφεῖς δὲ καὶ ἐπί-
 σης ὀραταὶ ἐγεννῶντο ἐν τῇ διανοίᾳ του ἢ ἰδέα καὶ ἢ μορφή. Δὲν εἶχεν, εἶπε
 ἀληθές, εὐτοκίαν ποιητικὴν ὁ Ζαλοκώστας, οὔτε ἐστιχοῦργεὶ προχείρως καὶ
 ἀτημελήτως, εἰς θαυμασμὸν τῶν λατρευτῶν τοῦ ποσοῦ, καὶ δὲν ἐκινδύνευε,
 διὰ τοῦτο, ν' ἀκούσῃ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἀπελλοῦ πρὸς τὸν ζωγράφον ἐκεῖ-
 νον, ὅστις ἐκαυχᾶτο ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἔγραψε πίνακα ὀλόκληρον. Εἶχεν ὅμως
 λεπτὴν τὴν σμίλην καὶ τὸ γλύφανον τοσοῦτον ἀπαλόν, ὥστε οὐδὲν αὐτῶν
 ἔχνος κατελείπετο ἐπὶ τοῦ περικλλοῦς καλλιτεχνήματος, ὅπερ δίκην λευ-
 κοῦ μαρμάρου ἐξήρχετα στίλβον καὶ ἀπαστρέπτον ἐκ τῆς ἀριστοτέχνου αὐ-
 τοῦ χειρός.

Τοσαῦτα, Κύριοι, περὶ τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ, ὀλίγα μὲν θεβείως καὶ ἀτρε-
λῆ, ἱκανὰ ὅμως, ἐλπίζω, εἰς ἀληθῆ αὐτοῦ καὶ δικαίων ἐκτίμησιν. "Ἐπρεπεν
ἔσως, ὀλιγώτερα καὶ βραχύτερα προλαγίζων, νὰ πικραμείνω πλείοτερον περὶ
τὴν ποίησιν ἰδίως τοῦ Ζαλοκώστα· καὶ τοῦτο, ἐξομολογοῦμαι ὕμν, ὑπῆρ-
χεν ὁ ἀρχικός μου σκοπός. Δὲν μετανοῶ ὅμως δι' ὅσα γενικώτερον ἐξέθηκα
ὕμν περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ποιητικῆς εὐφυΐας καὶ περὶ τῆς ποιητικῆς ἀτ-
μοσφαιρας τῆς νέας Ἑλλάδος, οὔτε εἶνε ξένη ἢ περὶ ταῦτα μακροτέρα ἔσως
τοῦ δέοντος διατριβὴ τοῦ περὶ Ζαλοκώστα λόγου. Ὁ ποιητὴς ἡμῶν εἶνε ζῶσα
καὶ διὰ τῶν πραγμάτων κύρωσις τῶν ἀληθειῶν ἐκείνων, ἃς κηρύσσει μὲν
ἡ αἰσθητικὴ ἐπιστήμη δὲν δύναται τις δὲ αὔτε θέλει ποτὲ κατορθώσας
νὰ μεταβάλλῃ, ὅσον περιέργως καὶ ἐν εὐφρολογίῃ, ὅσον καὶ ἐν διώξῃ τὸν
ἐκ τοῦ παραδόξου θρίαμβον. Ὁ ποιητὴς, περὶ οὗ εἶχον τὴν τιμὴν καὶ σῶς
λαλήσω, εἶχεν ἔμφυτον τὸ ποιητικὸν ἔκλεκτον, διεμόρφωσε δὲ τὴν ἐξ
αὐτοῦ παραγωγὴν κατὰ τὴν γνησίαν ἐκείνην ἑλληνικὴν ἀτμοσφαιραν, ἣν
διεσκέδασεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀπὸ τῆς πόλης τοῦ Ῥωμανοῦ πνεύσας ἀνε-
μος, ἣτις συνετήρησε τὴν Ἑλλάδα ζῶσαν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας, καὶ ἣτις
καὶ σήμερον ἔτι, ἐν μέσῳ πάτης ἡμῶν τῆς ἐκθηλύνσεως καὶ τῆς ἀδυσφορίας,
εἶνε τὸ μόνον πνεῦμα ζωῆς, ὅπερ διαστέλλει εἰς εὐγενεῖς πόθους τὰ στήθεα
ἡμῶν καὶ ἀναπτέροισι εἰς δόξης ἀνείρους τὴν ἡμετέραν φαντασίαν.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΑΣΧΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ ΤΟΥ ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗ *

Ἰωάννης Ἑρρίκος ὁ Πεσταλότσης (Joh. Heinrich Pestalozzi) ¹ ἐγεννήθη
τῆ 12 Ἰανουαρίου τοῦ 1746 ἔτους ἐν Ζυρίχῃ τῆς Ἑλβετίας, ἐν ἣ ὁ πατήρ
αὐτοῦ μετήρχετο λίαν εὐδοκίμως τὰ τοῦ χειρουργοῦ ἔργον. Ἐξοικτῆς γενόμε-
νος ἐστερήθη τοῦ πατρὸς ἢ δὲ μητῆρ αὐτοῦ, μείναςα κυρία τῆς μικρῆς πε-
ριουσίας τοῦ ἀποθνήσκοντος συζύγου, ἀπεσφάσισε νὰ ὑποστῇ πάσαν θυσίαν ὑπὲρ
τῆς ἀγωγῆς τοῦ τέκνου αὐτῆς. Ἡ μητέρα τοῦ Πεσταλότση, καὶ περ ἀμοιροῦσα
παιδαγωγικῶν γνώσεων, κατώρθωσε ἵνα ἀναθρέψῃ τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐν τῇ εὐλι-
κρινείᾳ καὶ τῇ σιλαληθείᾳ, ἰδίως δὲ κατώρθωσε ἵνα ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν καρδίαν
αὐτοῦ τὸ συναίσθημα τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον συμπαιθείας, αἵτινες
ἀρεταὶ παρηκολούθησαν τὸν Πεσταλότσην μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ·
ἢ αὐτῇ ὅμως μητῆρ ἕνεκα τῆς περιορισμένης ἀγωγῆς, ἣν μετέδιδεν εἰς τὸν
υἱὸν, συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν τούτου ἀγροικίαν καὶ τὴν περὶ τὰ κοι-
νωνικὰ καθήκοντα ἀδεξιότητά.

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Σολλόγῳ τῆ 22 Ἀπριλίου 1876.

¹ Περὶ Πεσταλότση ἐγράφησαν πολλὰ καὶ διάφορα, ἡμεῖς ἀρνούμεθα τὰς περὶ αὐτοῦ
εἰδήσεις ἐκ πηγῆς γερμανικῆς.